

САЛАМ АДИЛ

ДУНҶА ХАЛТЛАРЫНЫҢ ГЭБРЭМАНЛАРЫ

МАЛРИФ

ДУНЈА ХАЛГЛАРЫНЫН ГӨБРЭМАНЛАРЫ

КИТАБЫН ИЧИНДЭКИЛЭР

●

ӨЛМЭЗЛЭРДЭН БИРИ	5
ДУШМЭНЭ МӨЗ ДАҒЫ	6
МҮГЭВВА БЭЈ	11
АНД	13
ИЛК СЫНАГ	19
КОММУНИСТ МҮӨЛЛИМ	36
ГҮББЭ САТАН	42
ГЭЛЭБЭ ВЭ ХЭЈАНЭТ	46
ӨЛҮМДЭН КҮЧЛҮ	50
ЗИНДАНДА ШАҢНЫЛАР	53
ВЭФАЛЫ ДОСТ, МЕРИБАН АТА	58
ИЛК ДӨЈҮШ, ИЛК ГЭЛЭБЭ	62
ИНГИЛАБ ВЭ ИРТИЧА	66
ИРАГЫН АЛ ШЭФЭГЛЭРИ	72

САЛАМ АДИЛ
(сэмэдли новест)

МИКАИЛ МАНАФ ОГЛЫ РЗАКУЛИЗАДЕ**САЛАМ АДИЛ**
(на азербайджанском языке)Редакторлары *Э. Гасымов, М. Әфәндијев*
Рәссамы *А. Козлов*Бәдни редактору *Ј. Шалыкина*Техники редактору *Э. Агајев*Корректорлары *Н. Нашымова, М. Әлијева*

Јығылмаға верилмиш 25/II-1966-чы ил.
 Чапа имзаланмыш 27/X-1966-чы ил. ФГ 07793.
 Кағыз форматы 70x108¹/₃₂. Физики чап варағи 2,375.
 Шәрти ч. в. 3,25. Учот нәшр. варағи 3,3.
 Сифариш № 372. Тиражы 3000. Гүјмәти 13 гәп.

Азәрбајҹан ССР Назирләр Совети јанында
 Мәтбуат Комитәсинин „Маариф“ Нәшријјаты,
 Бақы, Нүсү Начыјев күчәси, № 4.

Азәрбајҹан ССР Назирләр Совети јанында
 Мәтбуат Комитәсинин 26 Бақы комиссары адына мәтбәәси,
 Бақы, Әли Бајрамов күчәси, № 3.

ӨЛМӘЗЛӘРДӘН БИРИ

*Мән јанмасам,
 сән јанмасан,
 биз јанмасағ,—
 ким чыхарар гаранлығы
 ајдынлығы!*

Назим Гикмәт

Инсанлар азадлығы, сәадәтә, ишығлы дүнјаја говушмағ үчүн бүтүн тарих боју гара гүввәләрлә мубаризә апармышлар. Бу мубаризәнин гәһрәманлары һағгында әфсанәләр, дастанлар, епослар јаратмышлар. Бу гәһрәманлар өз үрәкләрини гопарыб мәш'әл едәрәк, инсанларын јолуну ишығландырмыш, дивләрлә, әждаһаларла пәнчә-пәнчәјә кәлиб, инсанлары ишығлы дүнјаја говушдурмушлар: Прометејләр, Данколар, Дәдә-Горгуд гәһрәманлары...

Бу әфсанәви гәһрәманларла јанашы һәгиги тарихи гәһрәманлар да јетишмишдир. гәракүруһчуларын тонгалында јана-јана: «Дүнја фырланыр!» — дејә елми динә гаршы гојмагдан чәкин-мәјән Галилејләр, дири-дири дәриси сојула-сојула, аллаһы инкар етмәкдән, һағ сөзүнү демәкдән дәнмәјән Нәсимиләр, дар ағачы пилләсиндә јадлара, јағылара мејдан охујан Бабәкләр...

Узағ вә јахын кечмишин дин, чәһаләт вә истибад шәраитиндә мубаризә апармыш бу өлмәз гәһрәманлар һәм өз халғларынын, һәм дә бүтүн инсанларын үрәјиндә әбәди јашамагда, бу күн јени јени гәһрәманларын јетишмәсинә көмәк етмәкдәдиләр.

Бизим зәманәмиздә елм вә мәдәнијјәтин сон дәрәчә јүксәлдији бир дөврдә, инсанын електроника, кибернетика вә саир е'чазлар јаратдығы бир дөврдә, Аја вә башга планетләрә јол ачдығы бир дөврдә дә гара гүввәләрә гаршы мүстәмләкәчилијә, иргчилијә, инсанын инсан тәрәфиндән истисмары кими рәзаләт вә һағсызлығларла гаршы мубаризә һәлә дә давам етмәкдә, һәтта тарихдә мисли көрүнмәмиш бир дәрәчәдә шиддәтләнмәкдәдир.

Халглари атом, гидрокен бомбалары, зәһәрли газлар, хәс-тәлик јајан микроблар вә саир дәһшәтли снлаһларла һәдәләјән, динч шәһәрләри, кәндләри јахыб-јандыран, һагг, азадлыг, иш, чәрәк истәјәнләри зинданларда чүрүдән, күлләбаран едән мүртә-чә гүввәләрә гаршы дүнјанын һәр јериндә минләрлә гәһрәман кизли-ашкар мүбаризә апармагдадыр.

Инсанларын азадлыг вә сәадәти уғрунда вурушан мүбариз-ләр узаг вә јахын кечмишин әфсанәви вә тарихи гәһрәманлары кими горху билмәз, чәсарәтли гәһрәманлардыр. Бунлары зин-данларда чүрүдүр, дар ағачларындан асыр, күлләләјир, електрик креслоларында күлә дөндәрирләр... Амма бунлар өлмүр, әфса-нәви Сәмәндәр гушу кими одун-аловун ичиндән дипдири чыхыб јашајыр вә вурушурлар. Телманлар, Белојанисләр, Грмаулар, Витториолар, Кашенләр, Катајамалар, Родрикесләр, Фәһдләр, Рузбәһләр, Әраниләр, Сүбһиләр...

Дүнја халгларынын азадлыг һәрәкаты тарихиндә адлары әбәди јашајан белә гәһрәманлардан бири дә Ираг халгынын иртичачыларла өлүм-дирим мүбаризәсиндә мәрдликлә һәлак ол-муш гәһрәман оғлу С а л а м А д и л д и р.

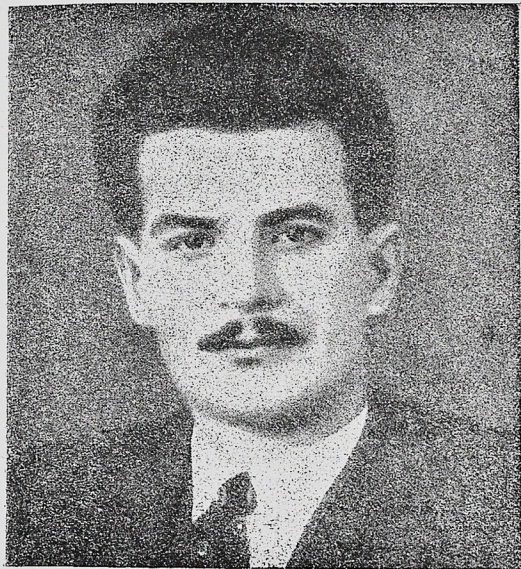
ДУШМӘНӘ КӨЗ ДАҒЫ

*Оғул — евин дајағы,
Дүшмәнә көз дағыдыр.*

Е л с өз ү

С а л а м — әрәбчә сәламәтлик, динчлик, сүлһ, әмин-аманлыг демәкдир, Адил исә әдаләтли, доғрулуг, дүзлук тәрәфдары, әдаләтпәрәст демәкдир. С а л а м А д и л.

Бу ады она ата-анасы гојмамышдыр. Бу ады о, сонрадан, өз нәчиб снфәтләринә көрә — һәјатинда, ишиндә, һәмишә әмин-

Салам Адил.

аманлыг, сүлһ вә әдаләт-уғрунда фәал мүбаризә: апардығына көрә газанмышдыр. Бу ады она халг вермишдир, партија вермишдир.

Оун әсил ады Һүсејндир, атасынын ады Әһмәд, нәсилләринин ады әр-Ради олдугундан, онун да тамам ады Һүсејн Әһмәд әр-Радиدير.

Һүсејнилин аиләси тәдим дүнја мәдәнијјәти очагларындан бири олан Ирагда бир чох тарихи һадисәләрин шаһиди олан Фәрат чајынын саһилиндә — Нәчәф шәһәриндә јашајырды. Атасы әввәлләр хырда алверчи илә шәрик иди. Сонра бу пешәни хошламајыб, дәјирманда ишләмәјә башлады.

Милјонларла әрәб јохсулары кими, бу аиләнин дә вәзијјәти ағыр иди. Һүсејндән әввәл аиләдә беш гыз ушагы вар иди.

Кечмишдә бүтүн Шәрг өлкәләриндә олдугу кими, Ирагда да аиләдә гыз ушагынын доғулмасы бәдбәхтлик сајылырды. Елә бизим Азәрбајчанда да Совет һакимијјәтиндән әввәл гызлара Бәсти (бәсдир, кифәјәтдир), Јетәр, Гызтамам, Гызјетәр вә башга бу чүр адларын доғулмасы да буну ајдын көстәјир.

1924-чү илдә әр-Ради аиләсиндә беш гыздан сонра оғлаң доғуланда, ата-ана севиниб тој-бајрам етдиләр. Киши арвадыны үрәкдән тәбрик едәрәк деди:

«О күн олсун ки, боја-баша чатсын, әһд еләјирәм: әјин-башымыздан, боғазымыздан кәсиб, ону охутдурачағам. Мәнин кими ач-јалавач галмасын. Билик саһиби, сәнәт саһиби олсун...»

Һүсејн хошгәдәм ушаг олды. Ондан сонра беш гардашы да доғулду. Аиләни ушаг басды. Ата-ананың јүкү даһа да ағырлашды. Амма киши сөзүнүн үстүндә мөһкәм дурду. О бири өвладларыны охутурмаға күчү чатмаса да, Һүсејни мәктәбә гојду...

Амма мәктәб нә мәктәби...

Нәчәф шәһәри мүсәлманларын дини мәркәзләриндән бириدير. Буна көрә дә мүсәлман өлкәләриндә бу шәһәрә јалныз:

Нәчәф дејил, Нәчәфи-әшрәф, јә'ни шәрафәтли, мүгәддәс шәһәр дејирләр. Јалныз Ирагдан вә башга әрәб өлкәләриндән дејил, дүнјанын һәр јериндән имканы олан варлы мүсәлманлар, өз ушагларыны дини тәһсил алмаг үчүн Нәчәф шәһәринә көндәрирләр.

Өлкәдә ағалыг едән инкилис мүстәмләкәчиләри вә онларын әлалтылары кениш халг күтләләрини авамлыг, чәһаләт вә мөвһумат батаглығында сахламаг үчүн, әрәб мәктәбләриндә дин вә мөвһумат тәһсилни даһа да гүввәтләндирирләр. Мәктәбләрин һәгиги билик вериб, халгын көзүнү ачмасына јол вермирләр. Өлкәнин пајтахты Вағдадда вә башга бөјүк шәһәрләрдәки инкилис, американ мәктәбләриндә исә, көнчләри инкилисләшдирмәјә чалышырлар. Халг да буна көрә һәмин мәктәбләрә нифрәт едир.

Балача Һүсејнин дахил олдугу ибтидан мәктәб дә дини бир мәктәб иди. Ушаглар тутугушу кими гур'ан әјәләрини әзбәрләјир, шәриәт, намаз вә чүрбәчүр дуалар охујурдулар.

Һүсејни бир тәһәр кејиндириб-кечиндириб мәктәбә апардылары биринчи күн о нә гәдәр севинмишди! Амма сонра күн-күндән дәрсләр ағырлашды. Чәтин бир дилдә јазылмыш әјәләри әзбәрләмәк, адамы дарыхдыран шәриәт дәрси вә чүрбәчүр дуалар ону јорурду. О, јазмағы, охумағы өјрәнмәк, әтрафында көрдүјү биткиләр, һејванлар, мараглы тәбиәт һадисәләри һаггында мә'лумат алмаг истәјирди. Мәктәбдә исә, гур'ан әјәләри, дуалар, гуру әзбәрчилик...

Амма Һүсејн руһдан дүшмәди.

Мәктәбдә аздан-чохдан әлифбаны өјрәнмишди. Гәлә јазы јазмаға гојмасалар да, Һүсејн дәрсдән сонра евдә әввәлчә һечаләја-һечаләја өз адыны, сонра бачы-гардашларынын, ата-анасынын вә таныш-билишләрин адларыны јазмаға чалышырды. Биткиләрин, һејванларын, гушларын шәкилләрини чәкирди. О, шәкил чәкмәјни чох хошлајырды. Чәкдији шәкилләр дә елә көзәл чыхырды ки, бачы-гардашлары, ата-анасы, гонум-гоншулары ба-

ханда, ләззәт алып, ону тә'рифләйрдиляр. Дүздүр, әввәлләр ата-сы бир гәдәр наразылыг етмишди:

— Оглум, моллалар дејир ки, шәкил чәкмәк күнаһдыр. Чәк-дијин бу гушлар вә һејванлар үчүн о дүнјада сәндән чан истәр-ләр, онда нә чаваб верәрсән?

Зирәк вә һазырчаваб бир ушаг олан Һүсејн демишди:

— Дејәрәм ки, моллалар, шејхләр өзләри күндә о гәдәр һеј-ван, гуш кәсиб јејир ки... Онларын чанларыны бунлара верин!...

Ушағын бу чавабына атасы да күлүб, онунла разылаш-мышды.

Һүсејн үчүнчү сифә кечмишди. Инди о, јахшыча савадлан-мыш, оумағы, јазмағы да өјрәнмишди. Мәктәбдәки дәрс китаб-ларында аллаһдан, пејғәмбәрләрдән, имамлардан, крал вә назир-ләрдән, онларын әдаләт вә сәхавәтиндән бош-бош данышылырды.

Һүсејн өз көзләри илә көрүрдү ки, бунлар һамысы јаландыр. Онун өз ата-анасы, гоһум-әгрәбасы, гоңшулары сәһәрдән ахшама кими ган-тәр ичиндә ишләјир, јенә дојунча јаван чәрәк дә тап-мырлар. Буна көрә дә дәрс китабларыны охумадган Һүсејнин зәһләси кедирди. О, башга китаблар: нағыл, ше'р вә һекајә китаблары охумағы чох хошлајырды. Ата-анасынын она һәрдән-бир вердикләри азачыг чиб хәрчлијини, бајрамлығы вә башга бәхшишләри јығыр, бунлара китаб вә рәнкли карандашлар алып-ды. Бол-бол китаб охујур, шәкил чәкир, һәлә өз бачы-гардашла-рына, гоңшу ушагларына да өјрәдирди.

Һүсејн мәктәбдән кәләндән сонра ев ишләриндә ата-анасына, бачы-гардашларына көмәк едир, одун јарыр, һәјәт-бачаны сәли-гәјә салыр вә башга ағыр тәсәррүфат ишләри көрүрдү. Бунуна бәрәбәр дәрсләрини дә һәмишә ә'ла охујурду.

*Сичаны тутмагда пәләнкдир
пишик,
Пәләнки көрәндә, дөңүр сичана.*

Сә'ди

Мәктәбдә кош рәфтары, дәрсдән зәиф олан јохсул ушагла-рына көмәји вә башга јахшы сифәтләри илә Һүсејн јолдашлары-нын вә мүәллимләринин дә рәғбәт вә мәнәббәтини газанмышды. Анчаг ону көзү көтүрмәјәнләр дә варды.

Мәктәбдә варлы ушаглары илә јохсул ушаглары арасында һәмишә чүрбәчүр мүбаһисәләр олурду. Бә'зи мүәллимләр белә һалларда варлы ушагларынын тәрәфини сахлајырдылар. Һүсејн исә, әлбәттә, һәмишә өзү кими јохсул ушагларына көмәк едирди вә һәрдәнбир бунун үстүндә бә'зи мүәллимләрлә сөзә кәлирди.

Мәктәбдә варлы ушагларынын дәстәбашчысы Амир адлы ловға бир оған иди. Онун атасы мәнәллә полис нәзарәтчиси олдуғун-дан, бунуна фәхр едир, јеришиндә, данышығында, рәфтарында өз атасына бәнзәмәјә чалышырды: башыны һәмишә дик тутуб кә-зир, һамы илә әмрлә данышыр, һәтта мүәллимләрә дә әскәрсаја-ғы чаваб верирди. Онун палтары да полис формасына бәнзәјир-ди. Һәрдән, бајрам күнләриндә бафта-тафталы, пагонлу форма кејир, белинә ојунчаг тапанча да бағлајырды. Јолдашларына фәхр илә дејирди ки, мәктәби гуртарандан сонра, атасы ону Лондона полис мәктәбиндә охумаға көндәрәчәк. Гајыдандан сон-ра исә, бүтүн Ирағын полис рәнси олачагдыр.

Бир дәфә һәмин бу «полис рәнси» илә Һүсејн бәрк тоггуш-малы олду.

Бајрам ахшамы иди. Варлы ушаглары тәптәзә-зинәтли пал-тарларыны кејиниб мәктәбә кәлмишдиләр. Амир дә зәр пагон-лу, бафта-тафталы полис формасыны кејиб, белинә доғручу

тапанчаја бэнээр ојунчаг тапанча багламышды. Элалтылары олан варлы ушаглары ону дөврөжө алыб, пал-палтарына, бөзөк-дүзөјинө баха-баха жалтагланырдылар.

Амир сарышын, гырым сачлы, көјкөз, ағ јанаглары долғун, амма гансыз, эллери, бармаглары үфләнмиш кими шишмиш иди. Бу зэр бөзөкли палтарда мумдан гајрылмыш вә дүканларын витринлэринә гојулан мүгөввалара бэнзәјирди.

Һүсејн һәмин бу «полис рәнсинин» шәклини рәнкли карап-дашларла, күлүнч бир везијәтдә чәкиб, алтына да «Мүгөвва бәј» сөзлэрини јазмышды. О күндөн мәктәбин јохсул ушагларынын арасында онун ады «Мүгөвва бәј» галмышды.

Дәрсләрдән сонра Амир өз дәстәси илә күчәдә о баш-бу баша кәзир, чырчындыр ичиндә олан јохсул ушагларына һәгарәтлә үстдән ашағы бахыр, һәтта саташыб, сөз дә атырды. Јолдашлары да она гуллуг кәстәриб, раст кәлән ушаглары итәләјир, сәкидән јерә салырдылар.

Бу вахт Һүсејн бир нечә мәктәб јолдашы илә бир кәнарда дуруб сөһбәт едирди. Онлардан бир гәдәр аралы сәкинни үстүндә оғланлы-ғызлы бир нечә ушаг ојнајырды. Бу ушаглардан икиси Һүсејнкилин гоншусу јетим бачы-гардаш иди. Бунларын атасы фәһлә иди. Бу јахында даш чыхарылан јердә — карханада машынын алтында галыб өлмүшдү. Ушагларын анасы онун-бунун гапысында ишләјиб, балаларыны бир тәһәр доландырырды.

Мүгөвва бәј бунлара јахынашанда, өз јолдашларына америк филминдә көрдүјү дава-далаш сәһнәсиндән нәсә данышыр, элини-голуну ојнадырды. Дәстә сәки үстүндә ојнајан ушаглара чатанда, Мүгөвва бәј данышдығы әһвалаты јолдашларына әјани кәстәрмәк үчүн јетим оғлана мөһкәм бир јумруг илишдирди.

Зәһф ушаг олан вә белә зәрбәни көзләмәјән оғлан, сәкидән јерә јыхылды. Мүгөвва бәјин јолдашлары онун бу «шүчәтини» чығыра-чығыра, әл чала-чала, гәһгәһә илә күлүшдүләр.

Бундан ләззәт алан Мүгөвва бәј галхмаг истәјән оғланын синәсиндән тәпик дә вурду. Оғлан архасы үстә јерә сәриләндә, бачысы даһа дөзә билмәјиб, Мүгөвва бәјин үстүнә чумду. Әлини атыб онун үзүнү чырмагламаг истәди. «Кәләчәк полис рәиси» тапанчасыны чәкиб, гызын дүз үзүнә тутараг атды. Ојунчаг тапанчанын алову гызын үзүнү јандырды вә о, эллери илә үзүнү тутуб, үрәк парчалајан бир сәслә чығырды:

— Аман, јандым!..

Буну көрән Һүсејн пәләнк кими Мүгөвва бәјин үстүнә шығы-јыб, јахасындан јапышды. Ону силкәләјиб дивара сөјкәди, тапанчасыны әлиндән алыб јерә чырпды.

Мүгөвва бәјин өзү кими горхаг олан јолдашлары һәлә Һүсејн чуманда, ону гојуб гачмышдылар. Өзү дә Һүсејнин әлиндән чыхан кими, бир нечә аддым дал-далы гачыб јыхылды, долу бир тулуг кими јердә бир-ики дәфә дијирләниб ајага галхды. Үст-башыны чырпа-чырпа бир гәдәр узаглашандан сонра Һүсејнин кәлмәдијини көрдүкдә, чүрәтләнди вә јумуртаја бэнзәр јумруғу илә ону узагдан һәдәләди:

— Јахшы, көрәрсән бу, сәнә нечәјә отурап!..

Һүсејн иса, нифрәтдә гышырды:

— Рәдд ол, горхаг түлқү!...!

А Н Д

*Јох, һәлә Ирага кәлмәјиб баһар,
Һәлә дә ган удур көрпә ушаглар..*

Әл-Бајати

Һүсејн ибтидан мәктәби гуртардыгдан сонра мүтәвәсситә адланан натамам орта мәктәбдә дахил олду. Бу мәктәбдә аздап-чождан чүрбәчүр фәнләр дә кеңирилди: Һүсејн јенә әввәлки кими, јалпыз дәрс китаблары илә кифәјәтләмир, јолдашларын-

дан, гоһум-әгрәбадан әлдә едә билдији чүрбәчүр китаблар, гәзет вә журналлар да охујурду.

Оун әдәбијат вә рәсм дәрсләринә бөјүк бир һәвәси варды. Хүсусән театрсајағы сәһнәчикләрни чох хошлајырды. Картондан, кағыздан, парча ғырынтыларындан, јундан, памбыгдан јүнкүл-вары декорасија, кејим вә грим дүзәлдиб, јолдашлары илә бир-ликдә чүрбәчүр тамашалар верирди. Өзү дә маһны охумағы сеvir, хүсусән доғулуб бөјүдүјү Фәратгырағы маһныларыны чох көзәл охујурду.

Беләликлә, һәм мәктәб јолдашлары, һәм мүәллимләр, һәм дә гоһум-гошшу арасында бөјүк бир рәғбәт вә мөһәббәт газанмышды.

Мәктәбдә Һүсејнин ән чох севдији мүәллимләрдән бири го-чаман әдәбијат мүәллими иди. Јашы алтмышы өтмүш, ағ сач-лары, даим күлүмсәјән меһрибан көзләри, пәјыз јарпаглары кими азачыг ғызармыш солғун-долғун јанаглары, вүгарлы давра-нышы, хүсусән һәмишә бир аз мазәли, хош, ајдын данышығы илә бу мүәллим бүтүн мәктәбин севимлиси олмушду. Шакирдләр дә, мүәллимләр дә она дәрин сәими бир мөһәббәт вә һөрмәт бәс-ләјирдиләр. Һүсејн вә јолдашлары онун бир дәфә дә олсун һирс-ләндијини, гәзәбләндијини, ачыгылы вә ачы данышдығыны көрмә-мишдиләр.

Өзләрини боған, шакирдләрлә полис кими кобуд рәфтар едән, онларың сачларындан јапшыб, башларыны дивара вуран, синифдән гован бәзи өткәм мүәллимләрин дәрсләриндә дә на-динчлик едән шакирдләр белә һәмин бу мүәллимин дәрсиндә гузуја дөнәр, онун дәрсләрини севә-севә динләр вә јахшы өјрә-нәрдиләр. Бу мүәллимин дәрсләри о гәдәр марағлы, о гәдәр чәлб-едичи оларды ки, шакирдләр кечилән мөвзуну дәрседә мәним-сәјирдиләр.

Һәрдән тәк-тәк шакирдләр дәрсләрини билмәјәндә дә о, гә-зәбләниб ачыгланмазды. Белә һалларда вә ја мәктәб мүдиријјәти илә, назирлијин кобуд мүфәттишләри илә бир наразылығы ол-

дугда, онун сых гара гашлары чатылар, јанағындакы јүнкүл ғызарты јох олар, солғун додағлары көјүмтүл бир рәнк аларды. Онда мүәллим үзүнү пәнчәрәјә чевириб, чибиндән хырдача бир гуту чыхарар, бир парча гәндин үстүнә, нәсә, бир нечә дамчы дәрман дамыздырыб, ағзына атарды. Бир нечә санија көзләрини јумуб дулар, сонра күлүмсүнәрәк, шакирдләринә бахар, мазәли бир сөз дејиб, дәрсинә давам едәрди.

Бу мүәллимин дә Һүсејн кими дејәсән рәсми дәрс китабын-дан о гәдәр дә хошу кәлмәэди. Дәрликдә чап олунан, һөкүмәти, ағалары тәрифләјән гуру ше'р парчаларыны вә дарыхдырычы һекајәләри шакирдләрә охутмајыб, бунларың әвәзинә чүрбәчүр китаблардан, мәчмуәләрдән марағлы, мә'налы ше'рләр, һекајәләр охударды.

Һүсејнин бу мүәллимә хүсуси бир мөһәббәти варды. Мүәллим дә һапы илә гајғылы, меһрибан рәфтар едирдисә дә, амма ашкар дујулурду ки, кејим-кечимли, ловға, варлы ушағларына чох е'ти-на етмәјиб, чалышған јохсул ушағларына хүсуси бир гајғы кәс-тәрирди. Әдәбијата олан бөјүк һәвәси, истә'дады вә хүсусән ше'рләри, һекајәләри үрәкдән дујуб, чох тә'сирли, ифадәли оху-дуна көрә, Һүсејнә мүәллимин дејәсән ајрыча бир рәғбәти варды. Јени кәтирдији ше'р вә һекајәләри чох вахт әввәлчә Һүсејнә охутдуларды.

Мәктәбдә баш верән бир һадисә Һүсејнин бу мүәллимә олан рәғбәт вә мөһәббәтини даһа да артырды вә демәк олар ки, Һүсеј-нин өз кәләчәк сәнәтини вә үмумијјәтлә һәјат јолуну дүзкүн сечмәсинә бөјүк көмәк еләди.

Һүсејн мәктәбин сон синфиндә икән, бир күн һәмин мүәл-лим јенә көзәл бир ше'р кәтириб, дәрсә јеничә башламышды.

Ше'ри Һүсејн охујурду. Мүәллим пәнчәрәјә дирсәкләниб хә-јалә далмышды.

Јох, һәлә Ирага кәлмәјиб баһар!
Һәлә дә ган удур көрлә ушағлар.

Көмүлүр торпага шәһидләримиз,
Нә матәм мәчлиси, нә яс, нә мөзар...
Гапгара бүрүнмүш вәтән сәмасы,
Ағлар һалымыза....

Бирдән синфин гапысы курулту илә елә ачылды ки, шакирд-
ләр диксинди, һамы үзүнү гапыја чевирди.

Мәктәбин кәдәкбој, јекәгарын мүдири илә башы аз гала
гапынын үст һәшјәсинә чатан, узундураз, сых, гара сачлары
бокссајагы вурулмуш, бығыбурма, әјниндә һәрби формаја бән-
зәр палтар олан бир киши ичәри кирдиләр.

Шакирдләр һамы бир нәфәр кими ајаға галхды. Мүдир ја-
нындакы адамы тәгдим етди:

— Чәнаб баш мүфәттиш!...

Мүәллимин гашлары чатылды. О, јериндән тәрпәнмәди. Јал-
ныз дирсәјини пәнчәрәдән чәкиб, дикәлди. Вүгарлы бир әда илә
баш мүфәттишә сары дөнүб, бош олан мүәллим стулуну көстәр-
ди вә сојуганлылыгла деди:

— Бујурун, әјләшин!...

Мүдир јалтаглыгла стулу баш мүфәттишә сары чәкиб, јавашча
онун голундан тутараг, отуртмаг истәди. Анчаг баш мүфәттиш
отурмады. Мүдирә сары һеч бахмадан, голуну онун әлиндән чәк-
ди, мүәллим тәрәфә дөнүб, әмр едичи бир ифадә илә сорушду:

— Нә дәрс кечирсиниз?

Мүәллим баш мүфәттишә мејдан охујурмуш кими, гәти бир
ифадә илә деди:

— Ше'ри башдан оху, һүсеј!

Сонра ачыг-ашкар истәһза илә әләвә етди:

— Оху, гој бу чәнаблар да ешитсинләр!...

Һүсејн ше'ри башдан охуду:

Јох, һәлә. Ирага кәлмәјиб баһар!
Һәлә дә ган удур көрпә ушаглар...

Көмүлүр торпага шәһидләримиз.
Нә матәм мәчлиси, нә яс, нә мөзар!..
Гапгара бүрүнмүш вәтән сәмасы,
Ағлар һалымыза гара булудлар...

Бирдән баш мүфәттиш јумруғуну стола чырпыб чығырды:

— Дајан!...

Һүсејн гејри-ихтијари сусду. Баш мүфәттиш мүәллимә сары
дөнүб бағырды:

— Програмда, дәрсликдә белә шеј јохдур. Бу, коммунизм
тәблиғатыдыр!...

Мүәллим вүгарла чаваб верди:

— Бу һәјатдыр. Бу бизим һәјатдан доған әдәбијатдыр!
Програм да, дәрслик дә чоҳдан көһнәлмишдир... Бир дә... бу
мәсәләни синифдә музакирә етмәзләр, чәнаб мүфәттиш!...

Сонра мүәллим јенә һүсејнә мүрачиәтлә деди:

— Далысыны оху!

Һүсејн дә бундан чүр'әтләниб ифадәли бир сәслә давам
етди:

Вәтән зәмисиндә илк тохумлары
Тапдар сүрү-сүрү кәлән чанавар!...

Баш мүфәттиш бар-бар бағырды:

— Мән белә коммунист тәблиғатыны ешитмәк истәмирәм.

Гочаман мүәллим танынмаз дәрәчәдә дәјишмишди. Онун
рәнки ағармыш, додаглары, көзләринин алты көјәрмиш, һәмишә
мүләјим вә күлүмсәр көзләри од сачырды. Мүдир исе јумурланыб
јумаға дөнмүшдү. Мүфәттиш додагларыны көмирирди...

Мүәллим һәгарәтлә онlara баха-баха, әли илә гапыны көс-
тәриб, әсәби, хырылтылы, амма кур бир сәслә деди:

— Динләмәк истәмирсинизсә, кедә биләрсиниз!

Мүдир илә мүфәттиш мә'налы-мә'налы бир-биринә бахдылар.

Онлар гапыја сары жөнөлөндө, мүөлүм жумругуну стола елө чырпыды ки, мүрөккөбгабы сычрајыб дүшдү, чилик-чилик олду, гырмызы мүрөккөб жерө чиленди. Мүдир вө мүфөттиш дикси-ниб, горхмуш бир һалда, бир ан ајад сахладылар.

Бу анда бүтүн көркөми илө дөһшөт сачан о гочаман, меһрибан мүөлүм көј курултусуна бөзөр бир сөслө Һүсејнө әмр етди:

— Оху!

Һүсејн дө артыг көзлөриндө шиншөк чаха-чаха, гүрүрла ше-рин сон мисраларыны охуду:

Вөтөн зөмисиндө илк тохумлары
Тапдар сүрү-сүрү көлөн чанавар!..

Бир анда синфө ағыр вө көркин бир сүкут чөкдү. Јалныз байырдан сүр'өтлө узаглашан әсөби аддым сөслөри кәлирди.

Мүөлүм ағаппаг мәрмәр бир һөјкөл кими димдик донуб галмышды. Бирдөн о сарсылды. Вөрдиш етдији бир һәрәкөтлө әлини чибинө апарыб, дәрманы чыхармаг истәди, амма... дибиндөн балталанмыш гочаман бир хурма ағачы кими јыхыланда, өн сырада дурмуш Һүсејн јериндөн голуб јүүрдү, мүөлүми гуча-лады....

...Мүөлүмин дөфиндөн сонра онун мөзары башында һамы-дан ахырда тәк галмыш Һүсејн, көзлөрини гүрүб шөфәглөринө зиллөјөрөк, үрөјиндө анд ичирмиш кими гөти гөраыны верди:

— Мөн мүөлүм олачагам!

Бәли, о мүөлүм олачагды. Өз һәгигәтпәрәстлији, инсанпәр-вәрлији, мәрдлик вө чөсарәти илө һамынын рәғбәт вө мөһәббәтини газанмыш, вәзифәси башында бир әскәр кими мәрдликлө һәлак олмуш өз сөвимли мүөлүми кими мүбариз бир мүөлүм олачаг-ды, онун нәчиб ишини давам етдирәчөкди. Беләликлө, өз халгына хидмәтлө, вәтәнпәрвәр көнчләр јетишдирмәјө чалышачагды.

Бу гәрар Һүсејн үчүн бир анд кими мүгәддәс иди.

ИЛИ СЫНАГ

Инсан мин мәшәггәт чәкәчәк
олса,
— Јенә өз гәлбидир истинадакаһы.
Дөјүшдө архалы вә ја тәк олса,
Јенилмәз гәлбидир истинадакаһы!..

Бајрон

Һүсејн ибтидан мөктәбләр үчүн мүөлүм һазырлајан педа-гожи мөктәбә — дарүлмүөлүмининө бөјүк үмид вә арзуларла, ширин хәјалларла кирмишди!...

О, мүөлүм олачагды. Вәзифә башында гәһрәманылыгла һәлак олан гочаман әдәбијат мүөлүминин чанлы сурәти данм онун көзлөри гаршысында иди.

Һүсејн дө онун кими меһрибан, хошрәфтар, ејни заманда тәләбкар, өз идејасы уғрунда фөдакар бир мүөлүм олачагды. Ондан ешитдији бу сөз данм јадында иди:

— Мүөлүм шам кими өзү јанар, амма әтрафыны ишыглан-дырар!...

Бәли, о да јаначагды, әтрафыны ишыгландырачагды. Вөтөнин ән узаг, ән гаранлыг кушәлөринө кедәчөк, орада зөһмәткеш, кәнд-ли, фәһлө балаларына дәрс верәчөк. Дәрсдөн сонра јашлыларла мәшгул олачаг, онлара савад өјрәдәчөк. Балача ушаглары ба-шына јығыб, онлара нағыллар данышачаг, көзөл-көзөл китаблар охујачаг. Һәтта гызлара, кәлинләрө, гочалара, гарылара да савад өјрәдәчөкди....

Јох, јох... Она гызлар-кәлинләр барәсиндө һеч бир сөз дејө билмәјөчөкләр! О, халгыны сөвөн садә бир гызла евләнәчөк. Гызлара-кәлинләрө савады о өјрәдәчөк. Һәм дө јалныз савад јох. ! Онлар — әр-арвад, әл-әлө вериб ишләдикләри маһалын кәндлөриндө, гөсәбәлөриндө чамаата садә, ајдын мө'рузәләр, мү-һазирәләр охујачаг, онларла сөһбәтләр апарачаглар: сағламлыг-

дан, төсэррүфатдан, инсан һаггындан, халгын һүгугундан, өлкөнн кечмишиндән, индикн һалындан, кэләчәжиндән...

Он алты-он једди јашларында олан Һүсејн белә күман едирди ки, өлкәдә јадларын ағалығына сон гојмаг, ағалыг-гуллуғ мүнасибәтләринни јох етмәк, гәбилә, нәсиј әдавәтләри вә империалистләрин тәһрики илә парчаланмыш, бир-биринә дүшмән олмуш әрәб өлкәләринн бирләшдирмәк, гардашлыг иттифагы јаратмаг, үмүмијјәтлә, халгы—өлкәнн азадлыг вә сәадәтә говушдурмаг үчүн биринчи нөвбәдә маариф лазымдыр. Савадлы-елмли, биликли, мәдәнн бир халг әсирлијә, һагсызлыға әсла дөзмәз. Өз һүгугуну билән адамы әсарәт вә зүлм алтында сахламаг олмаз...

Бу үмид вә арзуларла Һүсејн Бағдада кәлиб, дарүлмүәллининә дахил олду.

Бағдад...

Дилләрдә дастан олан «Мин бир кечә» нағылларында, һарун әр-Рәшид заманынын дөбдәбәси илә шөһрәт газанмыш бу әфсанәви шөһәр көјләрә учалан сајсыз-һесабысыз зәриф, ағаппаг, шиш учлу минарәләри, мин бир һадисәләрин шаһиди олан мејданлары, күчәләри, гәдим биналары илә чанлы бир тарих иди. Шөһәри ики һиссәјә бөлән Дәчлә чајынын сакит шырылтысы санки бу башыбәлалы шөһәрин дөбдәбәли кечмишиндән, гаплы индисиндән вә думанлы кәләчәжиндән әфсанәләр, фачиәләр, рөвәјәтләр пычылдајырды.

Илк күнләр, һәлә јахын таныш-билиши олмадығындан, Һүсејн дарыһыр, евдәки јарыач ата-анасыны, бачы-гардашларыны јадына салыб, онларын никаранлығыны чәкир, чај саһилинә кәлиб саатларла отурур, фикирләшир, санки бу нәһәнк чај илә баш-баша вериб дәрдләширди.

Өлкәдә јадларын ағалыгы, варлыларла јохсуллар арасындакы тәзад бурада — Бағдадда Нәчәф шөһәринә нисбәтән даһа ајдын көрүнүрдү. Дөбдәбәли сарајлар, мөһтәшәм тарихи биналар вә чүрбәчүр харичи ширкәтләрин ән мүасир үслубда тикилмиш,

полад-шүшә боллуғундан пар-пар парылдајан уча биналарла јан-јана учуг-сөкүк харабалар, кејимли-кечимли варлыларла јан-јана чыр-чындыр ичиндә олан јохсуллар, башларыны дик тутуб, мәғрур кедән ағаларын ардынча онларын јүкләри алтында икигат әјилмиш һәмбаллар, хусусән күчәләри, чај кәнарындакы мејданлары, көпнүләри долдуран јары чыппаг, кимсәсиз ушаглар, гочалар, әлиушаглы диләнчи арвадлар...

Бүтүн бу гаттарыш издиһам ичиндә инкилис забитләри, әскәрләри вә мәмурлары ајрыча көзә чарпырды. Онлар күчәләрдә, базарларда, шөһәрин ән кур јерләриндә ловға-ловға о јана-бу јана аддымлајыб, һеч кәси сајмадан, кефләри истәјәни едирдиләр. һапы инкилисчә билмәјә мәчбурмуш кими, һапы илә өз дилләриндә данышыр, истәдикләри чавабы алмадыгда, тәпиклә, јумругла вурур, сәрхош-сәрхош маһнылар охуја-охуја, дөстә-дөстә әкиләрлә, күчәнин ортасы илә кедир, гаршыларына кәләнә саташыр, гәһгәһә илә күлүшүр, кәзирдиләр.

Әһали илә кобуд рәфтар едән, чығыр-бағырла данышан Ираг полисләри исә, онлары көрәндә, гујрут булајырдылар.

Бир дәфә шаһиди олдуғу бир һадисә Һүсејни дәһшәтә кәтирди:

Бајрам күнү иди. Шөһәр Ираг вә инкилис бајраглары илә бәзәнмишди. Бир дүканын габағында јан-јана вурулмуш инкилис вә Ираг бајрагларындан нечә олмушдуса, Ираг бајрагы инкилис бајрағына нисбәтән бир гәдәр учада дурмушду. Үч-дөрд нәфәр инкилис әскәри учадан даныша-даныша, гәһгәһә илә күлә-күлә кечәндә, көзләри бу ики бајраға саташды. Онлардан бирн һәммин саат чумуб, Ираг бајрағыны дивардан голарды, јерә атды вә һамысы кобуд сөјүшләр сөјә-сөјә, бајрагы тапдамаға башладылар.

Буну көрән дүкан саһибн вә әһалидән бир нечә нәфәр онла-ра етираз еднб, бајрагы алмаг истәди. Һүсејн дә јүјүрүб онла-ра гошулду. Әскәрләр јумругларыны, тәпикләриннн ишә салдылар.

Чамаат чошалдыгда нсә, бири тапанчасыны чәкиб, чамаатын башы үстүндөн наваја бир нечә күллә атды. һәмнин саат Ираг полисләри вә инкилис һәрби полиси төкүлүшдү. Ираг полис рәисчығыр-бағыр сала-сала, чамааты дағыдыб, инкилисләрдән үзә истәди. Әрәбләрдән нсә, бир нечә нәфәри тутуб, голларына эәнчир тахды вә итәләжә-итәләжә полис машинына миндирди.

Буну көрәндә ган һүсејнин бејнинә вурду:

— Горхаглар, алчаглар!... — дејә Ираг полисләринә чығырды. — Ешшәжә күчүнүз чатмыр, паланы дејүрсүнүз!...

Полисләрдән бири чумуб һүсејни тутмаг истәјәндә, чамаат ону араја алды. Јашлы бир киши һүсејни гучаглајыб архаја өтүрә-өтүрә деди:

— Гач, кет оғул, ата-анана рәһмин кәлсин, чавансан, өзүңү бәдбәхт еләмә!...

Һүсејн Бағдадда һәр күн буна бәнзәр бир чох фачиәли сәнәләр көрүрдү. Көрпүләрә кәлән инкилис кәмиләриндән чүрбәчүр дәмир-дүмүр, көһнәлмиш машин вә дэзкаһлар бошаддылар, әвәзиндә өлкәнин сәрвәти: мин тајларла дүјү, гутулар долусу хурма вә саир не'мәтләр жүкләнирди. Бу жүкләри чијинләриндә дашы-јанлар чыр-чындыр ичиндә олан әрәбләр, апаранлар нсә, ағ әлчәкли әлләриндә резин дәјәнәк тутмуш инкилисләр иди.

Дәрд бурасындадыр ки, бүтүн бу рәзаләти, бу ашкар сојғунчулуғу инкилисләр Ирага «јардым» адландырырдылар. Өз көһнә дәмир-дүмүрләри әвәзиндә өлкәнин не'мәтләрини дашымагла, куја Ираг халгына көмәк едирдиләр.

Бунлары көрдүкчә јаваш-јаваш һүсејнин көзләри ачылыр, ширин арзулары, садәдил идеаллары јох олуб кедирди... О дәрк етмәјә башлајырды ки, бүтүн бу рәзаләт вә һагсызлыгларын гар-

шысыны алмаг үчүн, тәкчә халгы маарифләндирмәк барәдә ширин арзуларла кифајәтләнмәк олмаз. Мүбаризә етмәк ләзимдыр, мүбаризә!...

Амма нечә?

Һәјәт һүсејнә бу суалын да чавабыны өјрәтди.

Алман фашистләринин дүнјада «јени низам» гурмаг шүары илә тәләдән дырнага гәдәр силаһланмыш ордулары бүтүн дүнјаны дәһшәтә салмышды. Онлар бир јандан дүнјада биринчи зәһмәткеш дөвләти олан Совет Иттифагына вар күчләри илә һүчум едир, бир јандан да Африкаја чыхмыш гошунлары илә Мисри вә Әрәб дүнјасыны һәдәләјирдиләр. Дүнјаны ләрзәјә салан бу дәһшәтин далғалары Ирагы вә онун пајтахты Бағдады да һәјәчана кәтирмишди. Бу дәһшәтли хәбәр бәлкә дә өлкәнин һәр јериндән даһа артыг кәнчләр-тәләбәләр арасында, о чүмләдән һүсејнин охудуғу дарүлмүәллимин тәләбәләри арасында һисс олуһурду.

Өз вәтәнини мүстәмләкә вәзијәтиндән хилас етмәк үчүн мүбаризә јоллары ахтаран габагчыл кәнчлик Совет халгынын алман фашист ишғалчыларына гаршы гәһрәманлыгла мүбаризә апармасыны кәркин бир диггәтлә изләјирди. Мәтбуат органларында, радио верилишләриндә Совет мә'лумат бүросунун вердији хәбәрләри һамы һәјәчанла көзләјирди. Тәләбәләрин үмуми јатагханасында совет халгларынын, хүсусән совет кәнчләринин мисилсиз фәдакарлыг вә икидикләриндән өз јолдашларына чошгун бир һәвәслә данышан һүсејнин совет халгларына, онларын гәһрәман мүбаризәсинә башчылыг едән Совет Иттифагы Коммунист Партијасына мәһәббәти күндән-күнә артырды. Достларындан биринин сонралар сөјләдијинә көрә «...бу мәһәббәт һүсејн үчүн бүтүн парлаг һәјәты боју бир амил вә илһам мәнбәји олмушду».

Багдада төһсил илләриндә Һүсејн Ираг халгынын инкилис мүстәмләкәчиләринә гаршы нифрәт вә гәзәбинин күндөн-күнә артдыгыны өз көзләри илә көрмүшдү. Бу заман бүтүн Ирагда, хусусән Багдад, Бәсрә, Мосул, Киркук кими сәнаје мәркәзләриндә эһмәткешләрин һуғуғлары вә азадлығы уғрунда мүбаризә һәрәкаты хејли күчләнмишди. Бу вахт Һүсејн һәле коммунист дејилди, Ирагда коммунист партијасынын варлығындан хәбәри јох иди. Амма о, демократик һәрәкатда фәал иштирак едирди.

Елә бу вахт дарүлмүәллиминдә белә бир һадисә баш верди: Тәләбәләр үмуми јатағханада, мәктәбдә, ығышыб данышмағ үчүн әлверишли олан бир јердә гәзет, мәчмуә охујур, радио динләјир, вәтәндә вә харичдә баш верән бөјүклү-кичикли сијаси-ичтимаи һадисәләр һағгында сөһбәт едир, бә'зән гызғын мүбаһисәјә кириширдиләр. Ән кәскин музакирә вә мүбаһисә мөвзусу, әлбәттә, ики дүнианын, јәни коммунизм илә фашизмин мүбаризәси мөвзусу иди. Көнчләрин әксәријјәти коммунизмин гәләбәсини арзулајыр, империализм вә мүстәмләкәчилијин мәғлуб олачагыны инамла сөјләјирдиләр. Бә'зи инкилиспәрәстләр исә, мүһарибә нәтичәсиндә коммунизмин дә фашизмин дә гүввәдән дүшүб зәифләјәчәјини, нәтичәдә «инкилис демократизминин» газаначагыны илдиә едирдиләр.

Бу мөвзуда мүбаһисәләр көнчләрә хас олан бир чошғунлуғла гызышыр, бә'зән аз гала мұнағишәјә, һәтта далашмаја чеврилирди.

Һүсејнин тәләбә достларындан бири белә һалларда һәмишә заһирән сојугғанлы кими көрүнүр, һамыны сақит етмәјә чалышыр, сонра чантасындан ја бир гәзет, ја бир журнал, ја да бир китабча чыхарыб һәмин мөвзуда бир мөғалә, ја бир парча охујур вә сүбүт едирди ки, коммунизм нәинки јалныз фашизмә гәлиб кәләчәкдир, һәтта мүһарибәдән сонра дүнјада социализм

системи кеңиш јайылачағ, мүстәмләкә вә жарыммүстәмләкә өлкәләр азадлығы вә истиглалижәтә говушачағлар.

О, охудуғу гәзет вә китабчалары һеч кимә вермәз вә јахындан көстөрмәзди. Лазым олан парчаны охујуб, гәзет вә ја мәчмуәни јенә өз чантасына гојарды.

Бир күн һәмин тәләбә бирдән-бирә јоха чыхды. Јалныз дарүлмүәллиминә белә бир хәбәр јайылды ки, мәктәбдә сијаси поли тәрәфиндән ахтарыш апарылмыш вә һәмин тәләбәнин дәрәс шәјәри арасындан Ираг Коммунист Партијасынын кизлиин чап етдији бир гәзет тапылмышдыр.

Бу һадисәдән сонра мәктәбдә мүәллимләр дә, тәләбәләр дә бир-бириңә дәјдиләр. Сијаси мөвзуда музакирә вә мүбаһисәләр бир мүддәт тамам кәсилди. Һамы еһтијат илә отуруб дурурду.

Һәмин һадисәдән бир гәдәр сонра бир күн Һүсејн дәрәсдән чыхыб кедәндә, бир адам архадан нәзакәтлә онун голуна кириб, көһнә бир таныш кими диндирди:

— Чәнаб Һүсејн әр-Ради, саламәләјкүм!

Һүсејн тәәччүблә онун үзүнә бахды. О гәшәнк кејим-кечимли, орта бөјлү, долғун бәдәнли, гырмызы сифәт, гыврымсач отуз јашларында көрүнән бир адам иди.

Һүсејн истәр-истәмәз онун саламыны алыб деди:

— Бағышлајын, сизин таньја билмәдим.

— Нә зәрәр, танымадынызса, таныш оларығ. Мән сизин чоғ јахшы таныјырам. Сизин кими көзүачығ, билликли, чәсур бир көнчлә шәхсән таныш олмағы өзүмә шәрәф билирәм.

Намә'лум адам белә нәзакәтлә даныша-даныша, Һүсејнин голуну әлиндән бурахмадан, тини дөнүб, хәлвәт бир күчәјә кечди вә овчунун ичиндә шәхси вәсигәсини Һүсејнә көстәрди. Орада јашыл чилдин үстүндә галын әэрли һәрфләрлә јазылмышды:

«Сијаси полис»

Һүсејн илан көрмүш бир адам кими диксинди. Голуну бу намә'лум адамын әлиндән чөкмәк истәјирмиш кими, гејри-ихти-

жари бир һәрәкәт етди. Акент белә шејләре өјрәшдијиндән, төв-
рүнү позмады, сојугганлы вә рәсми-һәзакәтли бир ифадә илә
деди:

— Неч бир артыг һәрәкәт етмәјин вә нараһат олмајын. Һә-
ләлик сизин үчүн горхмалы бир шеј жохдур...

Бу заман онлар артыг јахында, ағачын көлкәсиндә дурмуш
бир машина јахылашырдылар. Онлар машинала бәрәбәрләш-
дикдә, дал гапысы санки өз-өзүнә ачылды вә акент һәзакәтлә
ону машина дәвәт етди:

— Бујурун...

Машины сүрәтлә кетди.

Һүсејн ишин нә јердә олдуғуну билдисә дә, анчаг јенә со-
рушду:

— Ахы, сиз мәни һара апарырсныыз? Мәндән нә истәјирси-
ниыз?

Акент бу дәфә бир гәдәр кобуд чаваб верди:

— Тәләсмәјин. Бир аздан биләрсиниыз!..

Бир аздан машин нәһәнк бир бинанын гала гапысына бәнзәр
дарвазасындан дар-гаранлыг бир һәјәтә кирди. Дарвазанын ағзын-
да дуран автоматлы әскәрләр машина һәрби салам вердиләр.

Акент Һүсејни өз габағына салыб, үчүнчү мәртәбәдә дар,
алагаранлыг бир дәһлиздә силаһлы әскәр дурмуш бир гапынын
габағында, бир скамјада отурдуб, әскәрә нәсә ишарә етди вә өзү
ичәри кирди.

Арадан он-он беш дәгигә кечди. Бу дәгигәләрин һәр бири Һү-
сејнә саатдан да узун кәлди. Гапыдакы әскәр кобуд гајадан ко-
буд күлүнк илә јонулмуш јөндәмсиз бир һејкәл кими димдик,
һәрәкәтсиз дурмушду. Санки һеч нәфәс алмыр, көзләрини дә
тырпырды.

Бу да, бинанын гапысында дуран әскәрләр дә һеч бири әрәб
дејилди. Көрүнүр ки, крал сарајынын вә снјаси полис кими
мүһүм јерләрин кешијини әрәб әскәрләринә етибар етмирдиләр...

Гапы ачылды. Һәмин адам Һүсејни ичәри апарды.

Бура кичик бир отаг иди. Күнчдә бөјүк бир стол, јанында
јекә бир сејф, ортада, демәк олар ки, јердән тавана гәдәр бөјүк
бир портрет — кралын портрети асылмышды. Столун архасында
һәрби кејимдә, ғырх јашларында, заһирән хошсима бир киши
отурмушду. Башынын үстүндә кичик бир лөвһә вурулмушду:

«М а х ф и ш ө ' б ә н и н р ә н с и н.»

Рәнсин габағында бир говлуғ варды. О нәсә, охујурду. Һү-
сејн ичәри кирән кими, рәнс говлуғу өртүб башыны азачыг галдыр-
ды. Алтдан јухары она баха-баха, һәзакәтли бир әда илә өз столу-
на битишик хырдача столун архасында она јер көстәрди:

— Отурун!

Һүсејн көнүлсүз, стулун бир ғырағында әјләшди. Ону кәти-
рән адам, кечиб Һүсејнин архасында дурду.

Рәнс бир-ики дәгигә динмәди. Көрүнүр Һүсејнә өзүнә кәл-
мәк үчүн вахт верирди. Сонра габағындакы говлуғдан бир нечә
вәрәгә ағ қағыз вә стол үстүндән гәләмини көтүрүб, хош бир
тәбәссүмлә күлүмсүнә-күлүмсүнә, Һүсејнә мүрачнәт етди:

— Әзизим, һеч чәкинмәјин... Дүздүр, бизим идарәнин ады бир
аз горхулудур. Амма сизи инандырырам ки, бүтүн өлкәдә бизим
идарә кими нәчиб вә һејрхаһ идарә жохдур. Бура јалныз дүш-
мәнләр үчүн горхулудур: атамыз, рәһбәримиз, әләһәзрәт кралын
вә онун сәдагәтли адамларынын дүшмәнләри үчүн...

Бу мүгәддимә илә рәнс Һүсејнә куја үрәк-дирәк вериб, бир
гәдәр сусду вә сонра әләвә етди:

— Биз сизи бура бир мүттәһим, мүгәссир вә ја дүшмән ки-
ми јох, бир дост кими, бир көмәкчи кими дәвәт етмишик.

Сонра о, ширмајы сигарет гутусуну көтүрүб Һүсејнә сигарет
тәклиф етди. Һүсејн башы илә чәкмәдијини билдирди. Рәнс си-
гарети өзү көтүрүб јандырды. Сонра столун алт көзүндән бир
виски шүшәси, ики кичик гәдәһ чыхарыб долдурду. Биринчи Һү-

сејнин, бирини дә өз табагына гојду. Һүсејн боғуг бир сәслә сојуг-сојуг деди:

— Ичән дејиләм.

Рәнс јенә ејни хош тәбәссүмлә күлүмсүнә-күлүмсүнә деди:

— Көрүрәм, сиз һәлә позулмамыш, саф бир кәнчсиниз. Бизим позғун зәманәдә, ачығ-сачығ киноларын, мејханаларын вә коммунизм тәблиғатынын (бу сон сөзләри рәнс хүсуси бир вурғу илә дејиб, удгунду, бир дә тәкрар етди) бәли, коммунизм тәблиғатынын кәнчләри позуб корладығы бир заманда, сизин белә саф вә тәмиз галманыз өзү бөјүк бир мәзијјәтдир.

Рәнс бир ан сусду. Сөзләринин тә'сирини сынајырмыш кими, нүфузедичи бир нәзәрлә Һүсејнин көзләринин ичинә бахды.

Һүсејн боғазынын гәһәрләндијини һисс етди. Ишин нә јердә олдуғуну дујду. Дишләрини бир-биринә сыхыб удгунду. Онун бу һәрәкәти рәнсин тәчрүбәли нәзәриндән гачмады. О, ејни әдә илә давам етди:

— Бәли, бу, бөјүк бир мәзијјәтдир. Көрүнүр дини-мүбини-исламын мүгәддәс шәһәрләриндән олан Нәчәф-әшрәфдә доғулуб бөјүмәниниз сизә бөјүк хејри олмушдур. Амма позғун Бағдад муһити сиз корлаја биләр...

Бу сөзләрдән сонра рәнс куја садә бир рәсмијјәт үчүн лазым олдуғуну сөйләјиб, Һүсејнә өзү, ата-анасы барәсиндә суаллар верә-верә, бунлары қағыза јазды.

Сонра бирдән-бирә, дарүлмүәллиминдә охујаркән китабларынын арасындан кизли коммунист гәзети тапылан тәләбәнни адыны чәкиб сорушду:

— Достун үчүн дарыхмырсан ки?

Рәнс көзләрини Һүсејнә зилләјиб, онун өзүнү итирәчәјини, достлуғуну даначағыны, чашбаш олуб өзүнү әлә верәчәјини көзләјирди.

Һүсејн исе, һәлә бир аз әввал, рәнс коммунизм тәблиғатын-

дан данышанда, әсил мәтләби баша дүшүб өзүнү нечә апарачағыны гәрарлашдырмышды. О, әсла чәкинмәдән, тамамилә сәминми бир ифадә илә деди:

— Әлбәттә дарыхырам. Чох јахшы оғлан иди. Ән билikli, ән чалышган бир тәләбә иди. Һамы онун хәтрини чох истәјир. Һамымыз ондан никараныг. Јәгин ки, бир сәһв олмушдур!

Һүсејнин бу чүр'әтли чавабы рәнсчә чашдырды. О күман едирди ки, Һүсејн-бојнуна алмајачаг, сонра рәнс онун јаланынын үстүнү ачачаг, нәһәјәт, һәдә-торху кәлиб, ону «ишә» чәлб едәчәкдир. Амма Һүсејнин бу көзләвилмәз чавабындан сонра рәнс бир гәдәр дурухду:

— Бәли, бәли... — дејә тәкрар едиб фикирләшди. Сонра тактикасыны дәјишди. Өзү дә билмәдән, рәсми «сиз»дән «сәнә» кечди: — Бәли, бәли... Демәли сән онунла дост идин... Инди дә ондан никарансан... бәли, бәли... һеч никаран галма. Биз дә јохлајыб көрдүк ки, әсил тәгсиркар о дејилдир О, шәһәрин адлы-санлы, һөрмәтли зијалыларындан биринин оғлудур. Атасына мәсләһәт көрдүк ки, ону бир мүддәт Бағдад муһитиндән узаглашдырсын. Инди дајысынын јанында сәфалы бир кәндлә истираһәт едир... Амма... амма...

Рәнс чашыб галмышды. Сөзүн далысыны нечә давам етирәчәјини билмирди. Буну Һүсејн дә дүјмушду. Нәһәјәт, рәнс әсил мәтләбә кечмәји гәрара алды:

— Амма... биз сәһв етмәмишик. О, тә'сир алтына дүшмүшдүр. Коммунистләрин кизли гәзетини охујурмуш. Бах, будур, — дејә о говлуғдан әзилмиш, назик папирос қағызына бәнзәр бир қағызда чап олунмуш гәзети узагдан Һүсејнә көстәрди. — Буну сәнә дә охујубму?

Һүсејн гәзети таныды. Амма гејри-мүәјјән чаваб верди:

— Биз өлкәдә чап олуан гәзет вә мәчмуәләри бир-бириндән алыб охујуруг. Һәр биримизин ајры-ајры гәзет алмаға пүлүмүз чатмыр. Амма онун һансы гәзет олдуғуну билмирәм.

Рәнс, әлини жандырымыш кими, гәзети бу әлиндән о әлипә вериб, тез говлуға гојду вә нәсипәтедичи бир әда илә давам етди:

— Сиз кәңчләр јакшы билмәлисиниз ки, бүтүн ислам өлкәлери үчүн ән бөјүк тәһлүкә коммунизм тәһлүкәсидир!..

Һүсејн бу чейнәмиш үмуми сөзләри чох ешитмишди. Рәнсин өзүнү итирмәсиндән вә белә үмуми сөзләр сөјләмәсиндән чүр'әтләниб сәими бир тәәччүблә деди:

— Бағышлајын, чәнаб рәнс, азғын фашист ордулары дүнјаны алт-үст етдији бир заманда, јекәнә коммунист өлкәси онунла өлүм-дирим савашына киришдији бир заманда, хәјали бир коммунизм тәһлүкәсиндән данышмаг гәрибә дејилми? Мән һеч коммунизмнә олдуғуну билмирәм, амма ону билирәм ки, фашистләр совет өлкәсини, бүтүн Европаны јакыб жандыры, Африкаја сохулуб Мисри вә башга ислам өлкәләрини һәдәләјир, амма сиз коммунизм тәһлүкәсиндән данышырсыныз!

Рәнс Һүсејнин бу сөзләриндән ајылан кими олду. Ағзындан сүд гохусу кәлән бир ушаг онунла мубаһисәјә чүрәт едирди!

Рәнсин гашлары чатылды. Рәнки бозарды. Адәти үзрә јумруғуну стола чырпыб, ону сусдурмаг, һәдәләмәк истәди. Амма өзүнү әлә алды.

Зәһрән чылыз, зәиф көрүнән бу гарајаныз, од бахышлы, саф үрәкли, чүр'әтли кәнчи үркүтмәк, әлиндән гачырмаг истәмәди. Габағындаки виски илә долу гәдәһи ичиб, бир сигарет дә жандырды. Сонра јенә нәсипәт веричи бир ифадә илә давам етди:

— Еләдир, әзизим, еләдир... Амма, сән һәлә чох кәнчсән. Һәлә сijasәтдән башын чыхмыр. Әкәр доғрудан да коммунизмнә олдуғуну билмирсәнсә, бу, сәннә хошбәхтлијиндир. Анчаг буну јакшы бил ки, коммунизм фашизмдән гат-гат күчлүдүр. Фашистләр ачыг-ашкар танкларла, тәјјарәләрлә дүнјаны фәтһ егмәјә чалышырлар, коммунизм исә, өлкәләри јох, үрәкләри фәтһ едир...

Коммунизмлә мубаризә етмәк фашизмлә мубаризә етмәкдән гат-гат чәтиндир!..

Һүсејнин саф гәлбинин, мөһкәм ирадәсинин күзкүсү олан нур көзләриндә гығылчымлар парлады. Бу вахта гәдәр о коммунизм барәсиндә чох ешитмишди. Һәлә орта мәктәблә бир ата мәһәббәти илә севдији гочаман әдәбијјат мұәллими онлара һәгиги вәтәнпәрвәр ше'рләр охујанда, ону коммунизм тәблиғатында тагсырландырымышдылар, вәзифә башында өлүмүнә баис олмушлар. Ираг милли бәјрағыны ајағлары алтында тапдајан сәрхош инкилис әскәрләринә е'тираз едәнләри дә коммунист алландырымышдылар... Амма һәлә бу вахта гәдәр һеч кәс она коммунизми сijasи полисин бу мәхфи ше'бә рәниси кими тә'риф етмәмшиди. Ахмаг рәнс өзүнүн дә хәбәри олмадан, коммунизми сүләмәк истәдији һалда, ону тә'рифләмишди. Һүсејн буну дуджуғу, дәрк етдији үчүн көзләриндә севинч гығылчымлары парлады.

Бу парылтыны рәнс өзү истәдији мә'нада баша дүшүб, ону инандырдығыны күман етди вә деди:

— Бәли, коммунизм дини-мүбинислам үчүн ән бөјүк тәһлүкәдир! Атамыз, рәһбәримиз ә'лаһәзрәт кралын бүтүн сәдагәтли адамлары коммунизм илә мубаризәдә бизә көмәк етмәлидирләр. Елә сәнә дә буна көрә зәһмәт вермишиң.

Һүсејн тәәччүблә сорушду:

— Мән? Мән нә едә биләрәм ки?

Дејасән рәнс елә бу суалы көзләјирди. О, Һүсејни тә'риф-ләјә-тә'рифләјә деди:

— Сән истәсән, чох шеј едә биләрсән. Бизә мә'лумдур ки, сән тәләбәләр вә мұәллимләр арасында рәғбәт вә һөрмәт газаныбсан. Һамы сәнә е'тибар едиб, үрәк сөзүнү данышыр. Сән дә кәрәк ајыг оласан. Коммунизм тәблиғаты апаранлары, ә'лаһәзрәт кралын дүшмәнләрини ашкара чыхармагда бизә көмәк едәсән...

Һүсејн онун нә демәк истәдијини јакшы баша дүшүрдү. Диң-

ләрнини бир-биринә сыхыб, көзләрини јумду, сон дәрәчә әсәби истәһза илә сорушду:

— Јә'ни нечә?

Рәис бу суалы елә дүзкүн баша дүшүб, тез-тәләсик чаваб верди:

— Даһа бунун нечәси јохдур ки: адларыны, һарада, кимин јанында нә данышдыгларыны јазыб бизә верәрсән!..

Һүсејн даһа дөзә билмәди. Илан вурмуш кими јериндән сых-рајыб, дик рәисин көзүнүн ичинә баха-баха, әсәби бир күлүшлә деди:

— Демәли, сиз мәнә часус олмағы тәклиф едирсиниз!.. Мәнә инанан, е'тибар едән јолдашларыма хәјанәт етмәлијәм... Еләғи?! Бәс сиз билмирсиниз ки, мән мүәллим олмалыјам? Неч мүгәддәс мүәллимликлә мурдар хәфијјәлик тутармы? Хәфијјәдән мүәллим, мүәллимдән хәфијјә олармы?... Әсла!..

Бу сөзләр рәиси һөвсәләдән чыхарды. Бу дәфә даһа өзүнү сахлаја билмәјиб, јумруғуну стола бәрк чырпды вә ијрәнч бир күчә сөјүшү сөјүб чығарды:

— Сән нә чүр'әтлә ә'лаһәзрәт крала хидмәт едәнләрә «мурдар» дејирсән!.. Сән һарда олдуғуну билирсәнми?!..

Инди онун әввәлки заһири хош симасындан, гондарма нәзакәтиндән неч бир әсәр-әләмәт галмамышды. Көзләри ач чанавар көзләри кими од сачыр, әјилиб кифирләшмиш ағзы үфунәт го-хујур, мурдар сөјүшләр јағдырырды.

Һүсејнин һирсиндән әли-ајағы әсирди.

Архадакы акент кобуд бир сурәтдә Һүсејнин чийинләриндән басыб ону јериндә отуртду.

Һүсејн кинајә илә чаваб верди:

— Бәли, һарада олдуғуму инди лап јахшы билдим: өлкәнин ән нәчиб вә ән хејрхәһ идарәсиндә!.. Бујурдуғунуз зәриф вә нәзакәтли сөјүшләр буну ашкар сүбут етди!..

— Сусл! — дејә рәис јенә јумруғуну стола чырпыб, сөјә-сөјә

давам етди: — де көрүм, беш күн бундан әввәл, чүмә күнү, ахшам саат беш илә сәккиз арасында һарадајдын вә нә едирдин?

Һүсејн бир ан дурухду. Фикирләшди. Сонра гејри-мүәјјән чаваб верди:

— Һәмишә бу вахтлар биз тәләбәләрин үмуми мәнзилиндә дәрс һазырлајырыг.

— Нә дәрс?

— Бу саат јахшы хатырламырам. Үмумијјәтлә дәрсләримиз...

— Хатырламырсан? Мән сәнин јадына саларам!..

Рәис говлуғу ачыб вәрәгләди. Бир вәрәги көтүрүб диггәтлә бахды:

— Сән јолдашларына дәрс китабларында олмајан бир ше'р охујурдун. О нә ше'р инди?

— Биз бош вахтымызда дәрсдән кәнар ше'р дә охујуруг, еләми китаблар да, гәзет вә мәчмүәләр дә... Нә билим о күн нә охумушдуг.

— Онда гој мән јадына салым, — дејә рәис истәһза илә чаваб верди вә гәсдән гондарма бир пафосла бу мисралары охуду:

Инсан да гадирдир, истәсә әкәр

Ачар өз бәхтини өз әмәлијлә.

Гәддар истибадады јыхараг бәшәр,

Алар өз һаггыны гадир әлијлә!..

Инсан мин мәшәггәт чәкәчәк олса,

Јенә өз гәлбидир истинадкаһы.

Савашда архалы вә ја төк олса,

Јенилмәз гәлбидир истинадкаһы!..

Һүсејн бирдән-бирә, архадан вурулмуш кими сарсылды. Демәли тәләбәләрдән кимсә, хәфијјәлик едир, үмуми мәнзилдә олан ишләри бунлара хәбәр верирмиш!..

Рәис шәри жарымчыг кәсиб гышгырды:

— Бах! Коммунизм тәблиғаты будур!

Һүсеји истәһза илә күлүмсүнүб деди:

— Чәнаб рәис, охуругунуз шәр јүз гырх ил бундан әввәл бу дүнјадан көчүб кетмиш мәшһур инкилис шаири лорд Байронун шәридири!... О һара, коммунизм һара!..

Надан рәис «инкилис» вә «лорд» сөзләрини ешидәндә, чашыб галды, амма полисләрә хас олан күт бир инадла давам етди:

— Фәрги јохдур... мадам ки, белә сөзләр јазыб, демәли коммунистдир!

Амма рәис Һүсејини бу мәсәләдә үстүнлүјүнү баша дүшүб, башга бир мәсәләјә кечди. Һүсејини ирадәсини гырыб, ону тәслим етмәк үчүн башга бир суал верди:

— Јахшы, де көрүм, бир ај бундан әввәл гурбан бајрамы күнү һарадајдын?

Бу көзләнилмәз суал Һүсејни јаман тутду. О күн бир дәстә тәләбә јолдашы илә шәһәрин кәнарында сәјрә чыхмыш, орада әлдән-ајагдан узаг, хәлвәт бир кушәдә ингилаби маһнылар, шәрләр охумуш, һатта Ирагда ганлы крал режимини јыхылыб, республика гурулмасы барәсиндә сөһбәт вә мубаһисә дә етмишдиләр. Бир аз әввәл рәисин көстәрдији кизли коммунист гәзетини дә Һүсеји илк дәфә орада көрмүшдү...

Һүсеји нә чаваб верәчәјини билмәди. Бир мүддәт фикрә кетди, сонра јенә гәјри-мүәјјән чаваб верди:

— Бајрам күнү?... Бајрам күнү һамы нечә, мән дә елә... Бајрамы хош кечирмәјә чалышдым. Амма дүрүст дејә билмәрәм. Бир ај кечиб, јадыма кәлмир.

Рәис ачы-ачы күлдү:

— Бура бах, чаван оғлан, сән индидән белә јадсыз-һушсуз олсан, бәс гочаланда нејләрсән? Бәс бу јад-һушла дәрсләри нечә охујурсан? Јүз гырх ил бундан әввәл јашамыш бир шаирин адыны да, шәрләрини дә әзбәр билирсән, амма бундан бирчә ај әв-

вал, әзиз мүгәддәс бајрамы нечә кечирдијини унудурсан? Јахшы, гөј буну да јадына салым.

Рәис говлугдан бир фото-шәкил чыхарыб, әввәл диггәтлә бахды, сонра Һүсејнә узатды:

— Будур, бах, бу әл-гол ата-ата данышан сән дејилсәнми? Нәдән данышырдын? Јохса ону да унудурсан!..

Һүсеји бир ан донуб галды. Амма тез өзүнү әлә алыб күлә-күлә деди:

— Чәнаб рәис, мән ешитмишдим ки, бөјүк дөвләт хадимләрини, дипломатларын, бир дә көзәл кино улдузларынын һәр адымыны исләјир, һәр күнү нечә кечирдикләрини, нә јејиб-ичдикләрини, әл-үзләрини һансы сабунла јудугларыны гејд едир, һәтта јатанда вә ја чимәндә дә шәкилләрини чәкирләр... Амма мәним кими ади бир тәләбәнин...

— Сусл! — дејә рәис бағырды вә әлини гәзәблә габағындакы говлуга чырпыб Һүсејни һәдәләди: — Бах, бурада сәни бу саат һәбс етмәк үчүн кифајәт гәдәр дәлил-субут вар. Анчаг мәним сәнә һејфим кәлир. Чавансан, өзү дә, голтуғун шишмәсин, истәдәдлы, ирадәли чавансан! Крал һәзрәтләринә сәнин кими чаванларын хидмәти чох лазымдыр. Биз сәни мүгәддәс динимизин, әләһәзрәт кралымызын гәддар дүшмәнләри олан коммунистләрини пәнчәсиндән хиләс етмәк истәјирик. Буну јахшы бил ки, инди сәнин гаршында ики јол вар: бизимлә ја дост олмалысан, ја дүшмән! Үчүнчү бир јол јохдур... Дост олсан, крал һәзрәтләрини сәдагәтли бир тәб'әси кими она хидмәт етмәк истәсән, хошбәхт олачагсан. Бу јахында дарүлмүәллимини битирирсән. Сәни Багдадын ән јахшы мәктәбинә мүәллим гојарыг. Һәјатын бүтүн не'мәтләриндән истифадә едәрсән... Јох, дүшмән олсан, онда күнү бу күн сәни мәктәбдән говарлар, јүз минләрлә ишәсләрдән, бәдбәхтләрдән бири дә сән оларсан. Ахыр јерин дә ја зиндан күнчү олар, ја дар ағачы!... Инди өзүн јахшы-јахшы фикирләш...

Бу һәрәтәли тәклиф вә тәһдиди ешидәндә, гәзәбдән Һүсеји һушуну итирән кими олду. Һәјатын ән тәһлүкәли, гәти дәнгәләриндә һәмнишә олдуғу кими, кәләчәјә бәсләдији бүтүн хош үмид вә арзулары, ата-анасынын ондан көмәк уман һәзин бахышлары, бачы-гардашларынын јолда галан көзләри, бүтүн достлары, әзиләри бирчә анда хәјалында чанланды. Үрәји көјрәлди... Амма мәсләк ешги илә алышыб јанан, вәзифәси башында һәлак олан әзиз гоча мұәллими вугарлы бир һејкәл кими көзләри өнүндә чанлананда, онун гәбри үстүндә анд ичиб вердији сөз гәлбиндән додағларына кәлди... Һүсеји әсла тәрәддүд етмәдән, гәти бир ифадә илә деди:

— Мұәллим хәфијјә ола билмәз, хәфијјә дә мұәллим... Мән мұәллим олачағам!..

КОММУНИСТ МҮӘЛЛИМ

*Валидејн адыјла танынмаз инсан,
Чалыш, һүнәринлә өзүн ад газан!*

Н и з а м и

Дарүлмұәллиминдә охудуғу бүтүн үч ил мүддәтиндә Һүсеји мәктәбдә кечилән фәнләрдән әләвә һәјатдан да чох шеј өјрәнди.

Бағдадда зәһмәткешләр, хүсусән кәнчләр арасында күндән-күнә шиддәтләнән азадлығ һәрәкәти, ганлы крал режиминә гаршы үмумхалғ мүбаризәси онун үчүн әсил һәјат мәктәби олду. Демократик тәләбә һәрәкәтында фәал иштирак етмәсән, күтләви чыхышларда тәшкилатчылығ габилитјәти, үмумитјәтлә бачарығ вә истәдады сәјәсиндә Һүсеји бүтүн ону таныјанларын диггәти-

ни чәлб етмишиди. Кәнчләр арасында бөјүк рәғбәт вә мөһәббәт газанмышды.

Мәһз буна көрә дә ситјаси полис ону өз әлине алмағ, ја да һеч олмаса, һәдә-горху кәлмәклә, бу һәрәкатдан узағлашдырмағ истәмишиди.

Ситјаси полис идарәсиндә шө'бә рәисн илә психоложи дуелдә өз мөһкәм ирадәси вә чәсарәти сәјәсиндә галиб кәлән Һүсеји бир шеји чох мөһкәм јәгин етди:

Бәли, Ирағда Коммунист партијасы вар. О, кизлин гәзет чыхарыр, зәһмәткешләр вә бүтүн халғ арасында күндән-күнә даһа бөјүк бир рәғбәт газаныр. Һәм дә крал һөкүмәти бу партијадан јаман бәрк горхур.

Һүсеји ситјаси полис идарәсиндән чыхдығы күндән сонра нәнки онларын һәдәләриндән горхуб, ичтиман фәалијјәтдән әл чәкди, һәтта әксинә, даһа чошгун бир фәалијјәтә киришиди. Анчаг инди о, билирди ки, шәхсән онун, ејни заманда ачығ фикирли, демократик идејалы кәнчләрин һәр бир аддымыны ситјаси полис изләјир. Буна көрә дә Һүсеји һәм өзүнү, һәм дә јолдашларыны горуумағ үчүн еһтијатлы һәрәкәт едиб, ләзыми тәдбирләр көрүрдү.

Һүсеји гәти гәрарыны вермишиди. О, мүтләғ коммунистләри ахтарыб тапачағ, коммунист олачағдыр:

Кәнчләрин фәалијјәтинин Ирағ Коммунист партијасы да нәзәрдән гачырмырды. О да көзүачығ, ирадәли, чәсарәтли, демократик идејалы кәнчләрин фәалијјәтинә өз үзвләри васитәсн илә рәһбәрлик едир, мүбаризәдә онлара дүзкүн истигамәт верип, јерсиз һәрәкәтләрдән вә полисин ганлы пәнчәсиндән горујурду. Һүсеји кими кәнчләр Ирағ Коммунист партијасына кирмәк үчүн јол ахтардығы кими, Ирағ Коммунист Партијасы да белә кәнчләри өз сыраларына алмаға чалышырды.

Нәһәјәт, Һүсеји өз бөјүк арзусуна чатды. О, дарүлмұәллинин битириб мұәллим олду, һәм дә коммунист мұәллим!

Һүсеји доғулуб бөјүдүү Нәчәф шәһәринин јахынлығында, Диванијә шәһәриндә мұәллимлијә башлајанда, дарулмұәллиминә кирәкән бәсләдији бөјүк арузлар, шириң хәјаллар јенә көзләри гаршысында чанланды. Аңчаг инди о даһа он беш-он алты јашында хәјалпәрвәр бир кәңч дејил, аз-чоһ хәјат вә мұбаризә тәрбәсинә малик бир кәңч иди, мұәллим иди.

Санки о, бирдән-бирә он-он беш јаш бөјүмүш, ағыр, самбаллы бир киши олмушду. Баханларын гәлбинә нұфуз едән мейрибан гонур көзләриндә кәңчлик гығылчымлары, гара гыврым сачында шән бир парылты, һәлә гәјчы дәјмәмиш инчә јумшаг бығынын алтында, мөһкәм ирадә ифадә едән сых битишмиш додағларында даим бир тәбәссүм ојнаса да, о, һәгиги јашындан хејли бөјүк көрүнүрдү. Бу, онун бөјүк мәгсәдләр үчүн мұбаризәјә әһд етмиш дахили әләминин ифадәси иди.

Бәли, инди о, санијәви адланан орта мәктәб мұәллими иди. Шакирдләри өзүндән вур-тут үч-дөрд јаш кичик, бәзиләри елә онуңла јашыд кәңчләрдү.

Һүсеји рәсм мұәллими олса да, шакирдләринә бә'зи һәмпешәләри кими, јалныз һәндәси чисимләриң, өлү кирәч фигурларың, мейвә јарпағларынын шәкилләрини чәкдирмәклә кифәјәтләнмир, онлара хәјат дәрсин вермәји, хәјаты вә мұбаризәни өјрәтмәји өзүнә әсас вәзифә билирди.

Онун мұәллим олдуғу илләрдә дүнјада ики гүввә, ики әләм, фашизм илә сәснализм өлүм-дирим мұбаризәсинә кирмишди. Бу мұбаризә јалныз мұһарибә чәһәләриндә дејил, дүнјаның һәр јериндә, о чүмләдән онун доғма јурду Ирағда да, онун мұәллимлик етдији Диванијә шәһәриндә дә давам едирди. О, өзү дә бу мұбаризәнин әң фәал иштиракчыларындан бири иди.

Шәһәрдә инкилис мұстәмләкәчилијинә, ики гардаш халғ олан әрәбләрлә күрдләр арасында гондарма әдавәтә, јерли истис-

марчыларың ағалығына гаршы баш верән нұмајишләрдә бир тәшкилатчы кими иштирак едирди. Һәлә өзү тәләбә икән, гәһрәман совет халғына, онун һәм кечмиш ингилаби, һәм дә инди фашизмә гаршы мұбаризәсинә бөјүк рәғбәт вә мәһәббәт бәсләдијиндән, совет халғларынын әдәбијат вә инчәсәнәтини дә үрәкдән сеvirди. Бу мұбаризәдә бәдии васитәләрдән дә кәсәрли бир силаһ кими истифадә етмәјин јолларыны өјрәнир, шакирдләринә дә өјрәдирди. О, шакирдләринә мајаковскисајағы мұбариз плакатлар чәкмәји, ше'р-шүарлар зазмағы тә'лим едирди. Вәзифә башында мұбариз бир әскәр кими һәлак олан өз гочаман әдәбијат мұәллиминин јолу илә кедәрәк, дәрсләри халғың хәјат вә мұбаризәси илә мөһкәм әләгәләндирди.

Бир күн Һүсеји мә'лум тәмсилләрдән биринин мәзмунуну дәјишдириб, лөвһәдән она ујғун бир сијаси карикатур чәкмишди: нәһәнк бир хурма ағачынын алтында бир аслан, бир пәләнк тәгәтдән дүшүб узанмыш, бир түлкү исә галаг-галаг хурмалары дашыјыб апарырды. Асланла пәләнк әрәб вә күрд кејиминдә түлкү исә инкилис кејиминдә чәкилмишди...

Һүсеји сатирик сијаси карикатур вә плакат һағғында һәмин бу шәкил үзрә шакирдләринә изаһат верәндә, бирдән мәктәб мүдир инчәри кирди. Мүдир күтбејин, һәмишә бөјүкләрә «бәли-бәли» дејән бир јалтаг иди. Өзүнүн дә һеч бир мәдәнијјәтдән хәбәри олмадығы һалда, даим бөјүк инкилис халғындан, онун бөјүк мәдәнијјәтиндән дәм вурарды. Буну јахшы билән Һүсеји мүдирә отурмаға јер кәстәрди.

Мүдир јахшы көрмәјән көзләрини гыјыб лөвһәјә баха-баха сорушду:

— Бу нәдир?

Мұәллим өзүнү һеч о јола гојмајыб, чидди бир әда илә изаһат верди:

— Бөјүк инкилис тәмсилчәләриндән мистер Иксин тәмсилинә мөшһур инкилис рәссамы мистер Игрекин чәкдији тәсвирдир...

— Һә, чох көзәл, чох ә'ла!... — де-де-де мұдир бир гәдәр отурду, сонра ајаға дуруб ағыр-ағыр синифдән чыхыб кетди.

Мүдир кедәндән сонра Һүсејн дәрсн давам етдириб, шакирдләрә тәмсилин вә карикатурун әсил мә'насыны изаһ етди. Шакирдләр дә мүдирин наданлығына күлүшүб, мүәллимнин һазыр-чаваблығына үрәкдән севиндиләр.

Һүсејн дәрсләри һәмшиә чанлы, марағлы вә дәрин мә'налы апардығы үчүн, шакирдләр ону сәмини бир мәһәбәтлә севиндиләр.

Јај тә'тили күнләринин бириндә Һүсејн Ираг Коммунист Партијасы тәрәфиндән Бағдада чағырылды. Бағдадда Ираг Коммунист Партијасы Мәркәзи Комитәси үзвләриндән Зәки Бәсим ону хәлвәт күчәләрин бириндә кичик бир һәјәтә апарды. Һәјәт-дә тәхминән ғырх беш јашларында, орта бојлу, гарашың, вүгарлы, мейрибан бахышлы, мәрд көркәмли бир киши отурмушду.

Илк танышлыг заманы адәт үзрә олан хошбешдән вә мүхтәсәр үмуми сөһбәтдән сонра, һәмнин киши Һүсејндән Диванијјәдә үмуми вәзијјәт вә хуәсусән партија ишләринин кедиши барәсиндә әтрафлы сорғу-суал етмәјә башлады. Һүсејн танымадығы бу адама чаваб вермәјә тәрәддүд едиб, бир гәдәр тутулду һә дурухду. Буну көрән Зәки Бәсим күлүмсүнә-күлүмсүнә Һүсејнә деди:

— Һеч чәкинмә. Јолдашың суалларына чүр'әтлә вә әтрафлы чаваб вер.

Һүсејн архајынлашыб, һәмнин адама зәһмәткешләрин индики режнимә гаршы наразылыгларының күндән-күнә шиддәтләнмәсиндән, кечирилән сијаси нүмајишләр вә тоғушмалардан, фәһлә вә кәндлиләрин, зәһмәткеш зијалыларын вә кәнчләрин

коммунист партијасына рағбәт вә мәһәбәтләринин артмасындан, шәхсән өзүңүн һәјәтә кечирдиңи тәдбирләрдән данышды.

Һүсејнин партија ишчиси кими бир нөв һесабат мә'рузәси олан бу мә'луматлардан һәмнин киши вә Зәки Бәсим чох разы галдылар. Сонра һәмнин киши мейрибан бир ата гајғысы илә Һүсејнә тапшырды ки, ишләриндә еһтијатлы олсун, өзүңү гору-сун, халг илә даим чанбир гәлбдә олсун, партија ишини һәмнинә һәјәтлә мөһкәм әләгәләндирсин...

О, бир партија рәһбәринин вәзифәләри һағгында Һүсејнә сәмини, мүдрик кәстәришләр верди. Сонра мейрибан-мейрибан күлүмсүнә-күлүмсүнә әләвә етди:

— Сәни тәбрик едирәм, кәнч јолдаш: партија сыраларында намизәдлик мүддәтин гуртарыб, инди дүз бир ајдыр ки, сән Ираг Коммунист Партијасының там һүгүглу бир үзвү вә мүбариз бир әскәрисән! Партијамыз һәләлик кизли шәрәнтдә ишләмәли олдуғундан, сәнин дә шәрти партија адын олмалыдыр.

О, Һүсејнин көзләриндә севинч ғығылчымларының ојнашыдығыны көрүб, ејин мейрибан тәбәссүмлә Зәки Бәсимә сары ишарә илә, әләвә етди:

— Јолдаш Зәки сәнә «Мухтар»* ады тәклиф едир. Күман едирәм ки, сән доғрудан да бу ада лајигсән!

Һүсејнин севинчи јерә-көјә сығмырды. Она бу хош хәбәрлә бәрәбәр мүдрик тә'лимат вә һағг иш үғрунда мүбаризәјә јени вә сонсуз бир гүввәт верән бу адам ким иди?

Һүсејн јәгин билмәсә дә, үрәкдән дујурду ки, бу адам Ираг халгының вичдан вә шәрәфи, Ираг Коммунист Партијасының баниси вә илк баш катиб Јусиф Сәлман Јусиф (Фәһд) иди!

Бу көрүшдән руһланан кәнч Һүсејни ганадланмыш бир шаһин кими, мүбаризә үфүгләриндә учдугча учалды. Кәнч гәлби-

* М у х т а р — әрәбчә бир мә'насы да сечилмиш, бәјәнлимиш демәклир

нин бүтүн чошгун атешин гүввати, ээка вэ ирадэсинин бүтүн гүдрати илэ халгын азадлыг вэ сээдэти уғрунда мүбаризэжэ киришиди. Эн севимли бир мўаллим кими кэнч шакирдлэринин мэхэббатини газаныб, онлара да вэтэн вэ халг иши уғрунда мүбаризэ ешгини ашылады. Диванијјэ зэхмэткешлэринин дәрии мэхэббатини вэ партија рэхбэрлэринин етимадыны газанды. Бир гэдэр сонра Диванијјэдэ Ираг Коммунист Партијјасы шэхэр комитэсинин үзвү, сонра да катиби сечилди. Диванијјэдэ бир коммунист мўаллим кими кечирдији иллэр кэнч өмрүнүн өн көзөл чағлары иди. О мүбаризэ вэ гэлэбэ ешгинин лээзэтини дадымышды. О, хошбэхт иди:

— Һәм севир, Һәм севилрди!..

ГҮББЭ САТАН

*Көз јумма күнәшдән нә гәдәр
нуру гаралса,
Сөнмәз әбади, һәр кечәнин
күндүзү вардыр!*

Тофиг Фикрәт

Амма... Мүбаризэ мејданынын үфүглэрини гара булудлар алырды.

Дунјаны алт-үст едән икинчи дунја мұнарибэси јеничә гуртармышды. Гәһрәман совет халғларынын мисилсиз фэдакарлығы нәтичәсиндә алман фашизми вэ јапон империализми дармаданы едилмишиди. Мүстәмләкә халғларынын азадлыг вэ истиглаллијјэтә говушмағ үмидлэри гат-гат артмыш, бу уғурда мүбаризэ шиддәтләнмишиди. Бундан ваһимәјә дүшмүш империалист вэ мүстәмләкәчи дәвләтләр дүнәики мүтгәфиглэри вэ силаһ јолдашлары олан совет өлкәсинә бөһтан вэ ифтира атмаға башламыш-

дылар. Алман фашизми вэ јапон империализминин эсарәтиндән јеничә гуртарыб, демократик дәвләтләр гурмаға чалышан Авропа вэ Асија өлкәлериндә иртича әкс һүчума башламышды.

Ирагда да халг өлкәни инкилис империализминин бојундуруғу алтына салан 1930-чу ил тарихли инкилис-Ираг мұгавилэсинин ләғв олунамасыны тәләб едирди. Инкилис империалистлэри исә, халгын бу һағлы тәләбинә гаршы Бәсрәјә беш дивизија әскәр чыхарыб, јерли мүртәчә гүввәләрлә бирликдә милли-азадлыг һәрәкатыны боғмағ истәјирдиләр.

Иртичанын бу һәјасыз һүчумуна халг да әкс һүчумла чаваб верир, митинглэрин, нүмајишлэрин арды-арасы кәсилмирди. Мүртәчә Ираг һөкүмәти һәмишә белә һалларда олдуғу кими, јенә дә зоракылыға әл атды: сијаси партијјалар, һәмкарлар иттифағлары гадаған едилди. Фәал мүбаризләр арасында күтләви һәбсләр башланды.

Бу заман Диванијјэдэ зэхмэткешләр арасында чошгун тәблиғат-тәшвиғат ишлэри апаран, нүмајиш вэ митингләр тәшкил едән коммунист мўаллим һүсәјн дә ишдән чыхарылды.

Бу мұнасибәтлә ону һүзуруна чағыран полис мүдир, әлбәтә, онун коммунист олдуғуну билмирди. О, истәһза илә һүсәјнә деди:

— Мўаллим бабасан, дәрсини де, маашыны ал, аллаһына шүкүр елә! Сәнин ки, маашдан башга бир кәлирин јохдур... Инди кет, ачындан өл!

Һүсәјн гүрурла онун көзүнүн ичинә дик бахыб чаваб верди:

— Гој бунун дәрднин каса дйи јалајанлар чәксинләр. Мән зэхмәтә өјрәшмиш бир адамам. Икн әл бир башы сахлаја билмәјирсә, нәјә кәрәкдир!

Бу чаваб полис мүдирини гәзәбләндирди. Јериндән дик галгыб һүсәјнә гапыны кәстәрди:

— Еләсә, бу шәһәрдән чых кет, хатаны башымдан рәдд елә!..

Багдадын яхынлыгында, чох кәлиш-кедишли, ишлэк јоллар ажрычында бир нечә әл арабасы вә кичик сәјјар тахта-һәсир көшк варды. Јахын-узаг шәһәрләрдән-кәндләрдән пәјтахта кәлиб-кәдән јарашыглы миник машынлары, хурма, дүјү, мејвәчат вә саир шәјрәләр дашыјан јүк машынлары, дөвә карванлары, мә-таһларыны ири чувал вә ја сәбәтләрдә гатырларла, ешшәкләрлә, ја өз далларында дашыјан кәндлиләр, һамы бурадан кәлиб кечирди. Бу јолларда кәлиш-кедиш вә хырдача көшкләрдә алыш-вериш, кечәли-күндүзлү давам едирди. Сатычылар јолдан өтә-ләрә јемәли-ичмәли гүббә, гурабијјә, гоғал, сәһләб*, шәрбәт, су вә чүрбәчүр хырдават сатырдылар.

Шәрг базарларына мәхсус бир һај-күјлә, һәрә бир һавада охуја-охуја өз малыны тәрифләјирди:

— Ај бадамлы гурабијјә!

Ким газана ким јејә!

— Синәмәһнәм сәһләб кәл, сәһләбә!..

— Ај бузлу шәрбәт, рејһанлы шәрбәт!..

Јалныз үстүнә гырмызы золаглы кәтан күнлүк чәкилмиш вә бир азча кәнарда дурмуш хырдача әл арабасынын сатычысы бу һај-күјә гошулмурду. О, сакитчә дуруб, диггәтлә әтрафа көз кәздирир, кәлиб-кәдәнләрә зәнн илә бахыр, бә'зән дә көзләри бир пөгтәјә зилләниб јол чәкирди. Габагындакы хырдача әл арабасынын үстүнә сәлигә илә хејли гүббә галанмышды. О, санки күнүлсүз алвер едир, башгалары кими малыны ишә вермәјә чан јандырмырды. Мал сатанда да, мүштәридән алдыгы пулу һеч сәјмадан, хырдача дахыла атырды.

Јолдан өтән чырчындырлы јохсул кәндли ушаглары ата-аналарындан јалвара-јалвара гүббә истәјәндә, онлар исә, «пу-

* Гүббә — гутаб, гурабијјә — бадамлы гоғал, сәһләб — илыг сүдлү шәрбәт.

лүм јохдур» — дејә рәдд едәндә, һәммин сатычы, ушагы чагырыб әна бир нечә гүббә верир, һеч пулуну да алмырды.

Бу сатычынын гәрибә мүштәриләри вар иди. Бир дә көрүр-дүн бир јүк машыны дурду. Сүрүчү дүшүб сатычыја јахынлашды. Тәләсик бир-ики гүббә көтүрүб јејә-јејә, она бир китаб, ја кичик бир бағлама верди. Сатычы да она нәсә, тапшырды. Сүрүчү тәләсик машына миниб јола дүшдү.

Һәрдән јол өтән автобусдан, кејимләри зијалија бәнзәјән адамлар дүшүб, башга сатычылардан адама бир стәкан сәһләб вә ја гәһвә алыр, сонра һәммин сатычыја јанашыб, гәһвә вә ја сәһләб ичә-ичә, гүббә јејә-јејә, ајағүстү хејли сөһбәт едирдиләр.

Бу сатычынын адыны да доғру-дүрүст ешидән-билән јох иди. Кими она һүсејн, кими рәфиг* Мухтар, кими дә еләчә рәфиг вә ја башга-башга адларла мүрачнәт едирди.

Бу сатычы гүббәләри чох вахт гәзәтә вә ја хырдача сәһифәләрә бүкүб мүштәријә верир вә зарафатла дејирди:

— Гүббәни јејә-јејә, бурада јазыланлары да оху, дост-ашнаја да вер, охусун. Дејирләр орада јахшы сөзләр вар!..

Беләликлә, бу зарафатчыл сатычы өз алычыларына гүббә илә бәрәбәр гәзәт вә чүрбәчүр вәрәгәләр дә пәјлајырды.

Диванијјәдә сијаси фәалијјәтнинә көрә ишдән говуладан сонра Багдада кәлмиш һүсејн, партијанын көстәришинә көрә, заһирән бу пешә илә мәшгул ола-ола, кизил партија фәалијјәтнини давам етдирди. Бу дөврлә о партијанын баш катиби Фәһд илә тез-тез көрүшүрдү. Онун дәрин е'тимадыны газанмыш вә ән јахын силаһдашларындан бири олмушду.

* Рәфиг — јолдаш (әрәбчә).

ГӘЛӘБӘ ВӘ ХӘҖАНӘТ

*Зулм, истибад дүнҗасыны
йыхыб тәртәмиз,
Азад, хошбәхт јени дүнҗа
гурачагыг биз!*

Һүсејн-әш-Шәбиби

1946-чы илин соңларында гәддар инкилиспәрәст Нури Сәид паша доггузунчу дәфә баш назир тәјин едилди. Бу һәмин Нури Сәиддир ки, түрк вә әрәб халгларынын чәлладлары олан султанлар һақмијјәти заманы османлы ордусунда забит иди. Биринчи дүнҗа мұһарибәси илләриндә инкилисләрә әсир дүшүб, сонра онлара сатылараг түркләрә хәјанәт етмиш, инкилис гәрарһаһынын тапшырыгы илә түрк ордусуна гаршы вурушмуш вә инкилисләрә һәмшәлик нөкәр олмушду. Инди дә о, иш башына кәлән кими, ачыгдан-ачыға ловғаланыб билдирмишди ки, Ирагда коммунизм проблемини һәлл едәчәкдир.

Оуну бұруғу илә өлкәдә бүтүн мүтәрәгги гүввәләрә, вәтән-пәрвәрләрә вә биринчи нөвбәдә коммунистләрә гаршы азғын һүчүм башланмышды. Һәмин күнләрдә, декабрын орталарында милли-азадлыг партијасынын рәһбәрләри — Һүсејн-әш-Шәбиби, Мәһмәдһүсејн Әбүл'ис вә башгалары һәбс едилди. 1947-чи илин он једди јанвар кечәси исә, Ираг Коммунист Партијасынын рәһбәрләри Фәһд вә Зәки Бәсим дә һәбс едилди. Бағдад вә саир шәһәрләрдә Коммунист Партијасынын Комитәләринә басғын едилди.

Халг илә ачыг-ачыға мұбаризәдән горхан чәлладлар өз мурдар пәнчәләриндә олан душтаглара диван тутмаға башладылар. Зинданда олан коммунист рәһбәрләри — Фәһд вә јолдашларыны өлүмә мәһкүм етдиләр. Бу мәһкәмәјә Лондондан хусуси «мәсләһәтчи» чағырмышдылар. Анчаг бу да онлара көмәк едә билмәмиш, мәһкәмәдә мүтәһимләр өзләри иттиһамчы олмушдулар.

Солдан: Ираг ҚП-нин баниси Фәһд
вә МҚ-нын үзвү Зәки Бәсим

Мәһкәмә сәдри:

— Сиз нә сәбәбә кизлин фәалијјәти гадаған едән гануну пәзурсунуз? — дејә Фәһддән сорушанда о, тамамилә сакит вә инамлы бир ифадә илә белә чаваб вермишди:

— Биз өз инам вә мұбаризә мәгсәдләримизи кизләтмирик.

Биз буларны партиямызын програмында чап вэ нэшр етмишик. Һәр бир савадлы адам буну охуја билэр. Биз јалныз өз тэшкилатларымызы кизләдирик ки, онлары гануисуз иш көрэн полисин басгыларындан горујат.

Сәдр һирсләниб әрәб вэ инкилис коммунистләрини сөјмәй башладыгда, Фәһд онун сөзүңү кәсиб демнишди:

— Биз јалныз әрәб халглары илә дејил, бүтүн дүңја зәһмәткешләри илә иттифаг тәрәфдарыңы!

Фәһд һәмкәмәдә бир груп јолдашлары адындан сөјләдиңи сон сөз империализми вэ онун һөкәрләрини иттиһам едән, халгын һифрәт вэ гәзәбинин ифадәси олан бир һөкм кими сәсләнди:

— Коммунист партијасынын гадаған олунамасыны нә үчүн тәләб едирләр? Буну Ираг фәһләләримни тәләб едир, јохса бизим јалныз сәрвәтләримни дашымагла кифәјәтләнмәјиб, фәһләләримизин вэ бүтүн Ираг халгынын ганыны соран јадлар?! Биз мәһкәмә гаршысында дуруб мәрһәмәт диләмәрик. Чүнки мәрһәмәтә мүгәсирини еһтијачы олар. Биз өзүмүзү мүдафиә етмәк ис-тәмирик, чүнки шәхси мәнфәәт күдмүрүк... Биз мүдафиәмизиники шүарла гуртарырың:

— Јашасын халг!

-- Јашасын әдәләт!..

Һәмин мәһкәмә һеч бир дәлил-субут олмадан, Фәһди вэ Бәсимни асылмаға мәһкум етди. Бу һагсыз вэ әдәләтсиз һөкмә гаршы Ираг халгынын вэ бүтүн мүтәрәғги дүңја ичтимајјәтинин шиддәтли е'тираз сәси учалды. Буна көрә дә Ираг һөкүмәтин едәм һөкүмүнү һәбс чәзасы илә әвәз етмәли олду.

Бу ағыр зәрбә Ираг коммунистләрини, о чүмләдән һүсејин руһдан салмады. Онлар даһа бөјүк бир иһад вэ иһамла мүбаризәни давам етдирдиләр.

Бу заман, 1948-чи илин јанвар ајында иш башына кәлмиш Саләһ Чәбр һөкүмәтин инкилисләрә бөјүн әјиб, онларла јени бир мүгавилә бағлады. Портсмут мүгавиләсин адланан бу бөјүндү-

руг мүгавиләнамәсинә көрә, Ираг инкилисләрин һәрби базасына чеврилди, Ираг һөкүмәти мүстәғил дахили вэ харичи сјајәст һүғуғундан мәһрум олурду.

Халг бу һәғарәтли мүгавиләни шиддәтли е'тиразла гаршылады. Мүгавилә гәзетләрдә јанварын он алтысында сәһәр е'лан едилмиш, күнорта исә, е'тираз нүмајишләри башланмышды.

Кәнчлик һәјәчана кәлмишди. Бағдад университети тәләбләри үч күнлүк е'тираз тә'тили е'лан едиб, нүмајишә чыхдылар.

Бир һечә күн сонра исә, нүмајишләр артыг үмумхалг мәһијәти алыб, үсјан далғалары һалында бүтүн өлкәни бүрүдү:

«Рәдд олсун мүгавилә!»

«Империализмә өлүм!»

«Јашасын мүстәғил Ираг!..»

Бу шүарлары үсјан бәјрағы кими галдыран халг күтләләри илә полис арасында ганлы тоғушмалар башланды.

Јанварын ијирми бешиндә исә, чај үстүндәки көрпүләр вэ һөкүмәт биналары өнүндәки мејданлар әсил дөјүш мејданына чеврилди. Јүзләрлә јараланан олду. Амма нәтичәдә халг галиб кәлди.

Артыг әсил вәтәндаш мүһарибәси, ингилаб тәһлүкәси гаршысында халгын һаглы гәзәбиндән горхуја дүшүш парламаң сәдри вэ бир чох депутатлар исте'фа вердиләр. Баш назир Саләһ Чәбр вэ о заман сенат сәдри олан сатгын Нури Сәид өлкәдән чыхыб гачдылар.

Јени тәшкил олуан һөкүмәт бу шәрәфсиз мүгавиләни рәдд етмәјә мәчбур олду.

Бу, гәләбә иди! Бу, Ираг халгынын, Ираг зәһмәткешләринин вэ Ираг Коммунист Партијасынын, Ирагын бүтүн антимипериалист гүввәләринин бөјүк бир гәләбәси иди!..

Бу үсјан нүмајишләринин вэ гәләбәнин тәшкилиндә о заман Ираг Коммунист Партијасында көркәмли мөвгеји олан һүсејин әр-Ради ән фәал иштирак етмишди.

Лакин үсјана гошулмуш милли гүввэлэрин пәракәндәлији, буржуа партијаларынын либераллыг вә горхаглыгы гәләбәни баша чатдырмаға имкан вермәди. Накимијјәт јенә крал сарајынын вә феодал башчыларын әлләриндә галды. Онлар исә мин чүр һижлә вә фитнәјә эл атыб, нәһәјәт халгдан интигам алмаға имкан тапдылар.

ӨЛҮМДӘН КҮЧЛҮ

*«Халг өлмәз!.. Әбәдијјән
Өлмәз әсла халг-вәтәни»
«Азад олачаг Ираг,
Залимләр мәнв олачаг!...»*

Ираг ингилаби
маһнылары

Иртичанын эеифләмәсиндән истифадә едән коммунистлар даһа да фәаллашдылар. Партијанын кизли органы «Әлгаидә» гәзети тәкрар нәшр олунаға башлады. Гәбсдә олан Фәһд Ираг Коммунист Партијасы Мәркәзи Комитәси илә әлагәјә кирмәјә имкан талыб, гәзетдә чап олунамаг үчүн мәгаләләр кәндәрди. Мәтбуатда Фәһд вә јолдашларынын ишләринә јенидән бахылмаг үчүн тәләбләр вә чагырышлар учалды.

Чох кечмәдән, — мај ајында Эрәб-Исраил мұһарибәси баш берди. Бу заман Ирагда ән мүртәчә гүввәләр баш галдырды. Өлкәдә һәрби вәзијјәт е'лан олуңду. Зәһмәткешләрин вә биринчи нөвбәдә коммунистләрин үзәринә һүчумлар артды.

Инкилис империализминин садиг нөкәри, иртичанын сағ әли, сынанмыш гоча чанавар Нури Сәид сонунчу дәфә иш башына кәлди...

Мүтәрәгги халг хадимләри вә илк нөвбәдә коммунистләр арасында учдантутма һөбсләр башланды.

Гәддар мүртәчәләр әлләринә дүшән бу фүрсәтдән гулдурчасына тәләсик истифадә етдиләр. Зинданда әлләриндә әсир олан Ираг Коммунист Партијасынын рәйбәрләри — Фәһд, Бәсим вә Шәбибини халгдан кизлин олараг, тәкрар һәрби мәнкәмәјә вериб е'дама мәнкум етдиләр.

Бу һәгиги халг гәһрәманларынын сон күнләрини онларла бирликдә зинданда олан бир душтаг белә тәсвир едир:

«Феврал ајынын 13-дән 14-нә вә 14-дән 15-нә кечән кечәләр һәјәтымда ән дәншәтли кечәләрди. Мән 24-чү камерада, Фәһд 27-чидә, Зәки 29-чуда, Һүсејн 19-чуда иди. Һөкмүн верилдији 10 февралдан е'тибарән биз кәзләјирдик ки, бәлкә бир мө'чүз кими һөкм дәјишдирилди. Һәрәси 5 квадрат метрдән ибарәт олан камераларымыз гаранлыг вә рүтубәтли иди. Амма биз руһдан дүшмүр, мүбариз дөјүш маһнылары охујурдуг. Боғучу, дар зинданын тағлары алтындан бу маһнылар учалырды:

*«Халг өлмәз!.. Әбәдијјән
Өлмәз әсла халг-вәтәни!»
«Азад олачаг Ираг,
Залимләр мәнв олачаг!...»*

Февралын 13-дә ахшам саат 5 рәдәләриндә коридорда һәјкүј олду; сонра да мәнә дүнјада ән мәнфур кәлән бир сәс ешиңдилди. Үч камерадан һәр биринин өнүндә өлүм һөкмүнүн тәсдиг едилдијини билдирән крал фәрманыны бағыра-бағыра охудулар. Биз галын зиндан диварларынын ардындан һисс едирдик ки, бу сөзләри ешитдикдә, бизим гәһрәманларын бирчә эзәләси дә сарсылмады.

Сонра чәлләдлар мәнкумлардан сорушдулар ки, өлүмдән әввәл кимлә көрүшмәк истәјирләр. Фәһд өз достлары Зәки вә Һүсејнлә, һәммин зинданда душтаг олан гардашы вә силаһдашы

Давудла көрүш истәди. О өз мүбаризә силаһдашларынын әл-ләрини сыхмаг, онларла сон дәфә видалашмаг истәјирди.

Давуда тапшырды ки, анасына белә десин: «Анамы көрәндә дејәрсән ки, Јусиф сәнә чох никаранлыг вә эзаб-әзијјәт чәк-дирмишдир. Анчаг, о өзү үчүн сечдији бу јолдан башга һеч бир јол көрмүрдү. Бу јол империализмдән хилас олмаг үчүн милли мүбаризә јолудур. Мәним сон саламымы она јетирәрсән!»

Гардашына исә белә деди:

«Јадын­да сахла ки, мән коммунист олараг өлүрәм. Коммунизм өлүмдән күчлүдүр!»

Бәсим дә анасы илә видалашанда, белә көзәл сөзләр сөјләди:

«Нијә ағлајырсыныз, ана чан? Сиз фәхр етмәлисиниз ки, оғ­лу­нуз коммунист олараг өлүр. Буну билин ки, мән јенидән бу дунјаја кәлмәли олсајдым, јенә дә кетдијим һәмин бу јолу сеч­әр­дим».

Бу фачиәнини сон сәһнәси февралын 14-дә дан сөкүләндә, Бағ­дад үфүгләринә ал шәфәгләр сачыланда баш верди:

Фәһд илә Һүсејни күчлү кешикчиләр дәстәсинин муһафизә-си алтын­да камераларындан чыхардылар. Коридорда Фәһд үч дәфә учадан чығырды ки, һамы ешитсин:

«Әлвида, јолдашлар, әлвида!»

Сонра Һүсејн-әш-Шәбиби чығырды:

«Әлвида, гардашлар!»

Һүсејн бу үч нәфәр­дән әп кәнчи иди. Отуз ики јашында иди.

Ертәси күнүн сәһәри Зәкиннин нөвбәси чатды. О да өз јол-дашлары кими бизә чығырды:

«Әлвида, гардашлар! Мән дар ағачына кедирәм. Мәни һа-ләл един!»

Биз ағламырдыг. Бармаглыгларын дәмир чубугларыны бәрк-бәрк сыхыб, өз ингилаби маһнымызы охујурдуг».

Һәйиги ингилаб вә халг гәһрәманы Јусиф Сәлман Јусиф (Фәһд) гәти аддымларла дар ағачынын пилләләрини чыхыб, чәл-лад онун көзләрини бағламаг истәдикдә, рәдд етмиш, мејданы сон дәфә сүзә-сүзә ајдын бир ифадә илә учадан демишди:

«Коммунизм өлүмдән күчлү, дар ағачларындан учадыр!»

ЗИНДАНА МАҢНЫЛАР

*Сән еј, партијаја кедән бәхтијар,
Мәним гәлбими дә өзүңлә апар!»*

Салам Адил

Ган ичмәкдән гудузлашмыш мүртәчеләр бу вәһши чинәјәтдән сонра минләрлә вәтәнпәрвәри, хүсусән коммунистләри һәбс едиб, зинданларда, ишкәнчә дүшәркәләриндә, сүркүләр­дә битмәз-түкәнмәз эзаб-әзијјәтләрә мәһкум етдиләр.

Өлмәз Фәһдин гәһрәман силаһдашы кәнч Һүсејн-әр-Ради дә һәбс олуанларын ичиндә иди. Она үч ил һәбс чәзасы верил-мишди.

Зиндан онун мүбаризә әзминни даһа да артырды. Орада да өз чәсарәти, сәмиңијјәти, гајғыкешлији илә һамынын рәғбәтинин газанды. Коммунист ду­стаг­ларын кизли ичласында ону кизли һәбсхана китабханасынын мүдир­и сечдиләр. О, фүрсәт тапдыг-ча, ду­стаг­лара әрәб вә дүнја әдиб вә шаирләринин вәтәнпәрвәр-лик, фәдакарлыг, гәһрәманлыг барәсиндәки ше'рләрини, һикмәтли сөзләрини өзбәр­дән сөјләјир, дүнја вә совет халгларынын мәш-һур ингилаб гәһрәманларынын һәјатындан данышыр, кизли јол-ларла әлдә етдији сијаси әдәбијјаты он­лара пәјләјирды.

Онун бу фәалијјәтиндән дујуг дүшән зиндан рәиси вә әләл-тылары ону күдмәјә башладылар.

Бир күн Һүсејн дар, рүтүбәтли вә гаранлыг камеранын бир күнчүнә гысылыб, кәнардакы достлардан биринә мәктүб жазырды. Гапынын кизлиин бир дәлијиндән ону күдән зиндан рәиси, гәсдән бир гәдәр көзләјиб, онун нәсә јаздыгыны јәгин етдикдән сонра, бирдән-бирә ичәри кирди.

Һүсејн қағызы кизләтмәјә вә ја чейнәјиб удмаға мачал тапмамыш, әлиндән гапды вә әл фәнәринин габағына тутуб охуду:

«...Зор вә террору нә гәдәр шиддәтләндирсәләр дә, империализм, империализм нөкәрләрини вә империализм нөкәрләринин нөкәрләрини халгын үсјән етдији күн лабүд мәһв олмагдан хилас едә билмәјәчәкләр. О заман халг, торпагымызы бу мурдар ләкәләрдән тәмизләјәчәк вә өз хошбәхт, чичәкләнән кәләчәјини гурачагдыр!...»

Зиндан рәиси азгын, вәһши бир нәрә чәкәрәк ону һәдәләди:
— Јахшы!.. Биз сәнә чичәкләнән кәләчәји кәстәрәрик!..

Бу мәктүбу «коммунист интибаһнамәси» адландырыб, Һүсејн зинданда јенидән мүһакимә етдиләр. Лакин мәһкәмәдә дә о, мәрд-мәрдана чәлладлара мејдан охумагдан чәкинмәди.

Һаким Һүсејнин јаздыгы мәктүбу гәзәбдән титрәјән әлиндә сикләләјә-сикләләјә сорушду:

— Јахшы... Биз империализми баша дүшдүк. Империализм нөкәрләрини дә бир тәһәр тәсәввүр едирик. Бир де көрүм, бәс бу «империализм нөкәрләринин нөкәрләри» дедикдә, сән кимләри нәзәрдә тутурсан?

Һүсејн дәрс верирмиш кими, ајдын вә инамлы бир ифадә илә деди:

— О адамлары ки, халгын зәһмәтини истисмар етмәкдә, халгын огул вә гызларыны горхутмагда, халгын мүбариз өвладларына эзаб вермәкдә, ач зәһмәткешләрин тикәләрини ағызларындан гапмагда империализм нөкәрләринә көмәк едирләр. Бунлар о

адамлардыр ки, халгын сәдагәтли өвладларыны ујдурмаларла иттиһам едиб, ишдән говурлар, һәбс едирләр вә халг прадәси гаршысында лабүд мәһв олмаға мәһкум бир гурулушун кешијиндә дурурлар!...

Һаким дилини-додағыны кәмирә-кәмирә, гызмыш көпәк кими, мырылдана-мырылдана чығырды:

— Һм...м...м... Демәли, сән бизләри нәзәрдә тутурсан, еләми!...

Һүсејн онун гәзәбини әсла нәзәрә алмадан, ејни ајдын-инамлы ифадә илә әләвә етди:

— Хејр, тәкчә сизи јох... Бу гурулушун кешијиндә дурмағы өзләринә пешә етмиш сизин кимиләрин һамысыны!..

Һаким бу дәфә гәзәбиндән әсәби, ачы бир истәһза илә гәһ-гәһ чәкди вә гондарма бир нәзакәтлә әләвә етди:

— Јахшы, бизн белә көзәл тәрифләдијинә көрә, сәнә ики ил дә артыг иш верирәм, бундан әләвә ики ил дә полис нәзарәти алтында сүркүн!..

Һаким бу һөкмүнү габағындакы қағыза јазанда, һәлә дә әлләри титрәјирди. Бу гәдәр ағыр чәза илә дә үрәји сојумамышды. О, башыны галдырыб, Һүсејнин үзүнә бахды. Онун көзләриндә мәғрур вә истәһзалы бир тәбәссүм көрүб, бу јенилмәз кәлчи јалварыб-јахармаға, һеч олмәзсә уфулдамаға мәчбур етмәк үчүн чығрды:

— Көзләриндән көрүрәм ки, бу чәза сәнә кифәјәт дејил. Көрүнүр ушаглыгдә сәнн аз дөјүбләр. Бөјүкләрин габағында баш әјмәјә, итаәт етмәјә, јалварыб үз истәмәјә өјрәтмәјибләр... Бунун үчүн сәнә јүз чубуг дә әләвә чәза верирәм. Бу һөкм бу саат јеринә јетирилмәлидир!

Һаким зәнки басды. Ичәри кирән голлары чәрмәли ики нәһәнк мә'мура бујурду:

— Јүз чубуг!..

Һүсејнин һәлә дарүлмүәллиминдә охујанда чағырылдығы сижәси полис идарәсинин гапысында көрдүјү гырмызысифәт, са-

рышын эскәрләр кими, бу мә'мурлар да әрәб дежилдиләр. Онлар әлләриндәки полад кими бәрк, резин кими еластик чубуглары выйылдада-выйылдада һүсәјнин һарасы кәлди вурмага башладылар.

Һаким сигаретини түстүләдә-түстүләдә, алтдан јухары һүсәјнин үзүнә бахыр, онун көзләриндә бир јалварыш әләмәти көрмәк, сәсиндә бир инилти, бир уфулту ешитмәк истәјирди.

Һүсәјн исә, дишләрини бир-биринә мөһкәм сыхыб, орта әсрләрдән галма бу вәһши чәзаја нифрәт вә гәзәб һисси илә дөзүр, сәсини чыхармырды...

Чәлладлар дурдулар. Һакимә елә кәлди ки, һүсәјн јенә истәһза илә күлүмсәјир. Онун јалварыб аман истәмәк әвәзинә белә мәғрур дурмасы һакими одландырды. О, јериндән сычрајыб бағырды:

— Әлли чубуг да!.

Јенә чубуглар выйылдаја-вайылдаја гәһрәманын золаг-золаг олмуш ганлы күрәкләринә далбадал енмәјә башлады... Амма онун бәдәни санки кејикмишиди, һеч бир ағры дүјмурду. О, јенә сәсини чыхармады, уфулдамады, јалвармады...

Бу да гуртарандан сонра һаким һүсәјнин дөзүмүнә һејран галды. Онун мөһкәм ирадәси гаршысында сарсылды. Гәзәбиндән дишләрини гычырададыб, ону һеч олмасса, мә'нәви чәһәтдән тәслим етмәк үчүн белә әмр етди:

— Инди бизим бөјүк рәһбәримиз, баш назиримиз Нурн Сәнд һәзрәтләринин шәрәфинә бир шүар дел!.

Һүсәјн бу вәһши һәрәкәтдән бу һәјасыз чәзадан дүјдугу бүтүн кин вә гәзәби бир јумруг һалында бу алчағын үзүнә чырпаг истәјирмиш кими, галын зәнчир вурулмуш голуна дик галдырыб, гүрурла сәсләнди:

— Халгымызын вердији гурбанлар, партијамызын рәһбәри бөјүк јолдашымыз Фәһд вә силаһдашлары өлмәздирләр! Халг мүтләг галиб кәләчәкир!.

Дөрд ил јарым...

Һәр күнү әзаблар, ишкәнчәләр ичиндә бир илдән узун кечән ағыр илләр...

Бү мүддәтдә һүсәјн кечәси күндүзүндән фәргләnmәјән зиндан һәјатыны һәм өзү, һәм душтаг јолдашлары үчүн бир мүбаризә мәктәбинә чевирди. Бөјүк тәшкилатчылыг бачарығы, инсанларын үрәкләринә јол тапмаг истә'дады сәјәсиндә о, кәнарла әләгә дүзәлдиб, марксизм-ленинизм әдәбијјаты әлдә едир, јолдашларыны кәләчәк гәти мүбаризәјә һазырлајырды.

Һәлә кәнчлијиндән бәри һәссас бир шаир гәлбинә малик олан һүсәјн, бурада да бәдиң сөзүн, шә'риң, маһнынын гүдрәтиндән сижәси мүбаризәдә кәсәрли бир силаһ кими истифадә едирди. Оху-дугу ингилаби шә'р вә маһныларла јолдашларынын мүбаризә руһуну гүввәтләндирир, јүксәлдирди.

Душтагларла бирликдә ингилаби маһнылар охујур, әзбәр шә'рләр сөјләјир, јери кәлдикдә, өзү дә шә'р гошур, маһны јарадырды:

Сән, еј партијаја кедән бәхтијар,
Мәним гәлбими дә өзүңлә апар!
Апар, мүбаризә одунда әрит,
Әрит, партијама лазымса әкәр...
Аһ, нечә узундур зинданда күнләр!..
Бөјүмда вәтәнин, халғын һаггы вәр.
Дөјүш аловунда гәлбими әрит,
Апар, о сәниндир, партијам, апар!..

Зинданда јаранан, онун киф басмыш галын диварларыны ашан бу маһны, халг ичинә јайылмыш, ингилаби халг маһнысы олмушду...

Дөрд ил јарым сонра... Һүсәјн зиндандан чыханда, достлары, јолдашлары, халг ону һәмнин бу маһны илә гаршыладылар.

ВЭФАЛЫ ДОСТ, МЕРИБАН АТА

*«Тамамилә әминәм ки, һәҗаты-
мыз сәадәтлә ганадланачаг-
дыр».*

Салам Адил

Одлар-аловлар ичиндән диндири чыхан әфсанәви Сәмәңдәр гушу кими, Һүсејн дә зинданан полад кими бәркимиш, мұбаризәдә ирадәси даһа да мөһкәмләниши бир һалда чыхмышды.

Бүтүн Ирагы кениш бир зиндана чевирмиш Нури Сәид вә әләтлылары зинданан бурахыланлары да көздән узаг гојмурдулар.

Һүсејни, ики ил полне нәзарәти алтында галмаг шәрти илә, Рәмадијә адланап бир јерә сүркүн етдиләр. Рәмадијә — әрәбчә күллүк демәкдир. Онлар Һүсејнин мұбаризә аловларында көзәрмиш одлу гәлбини күллүкдә, күлләр арасында сөндүрмәк истајирдиләр. Амма Һүсејн сүркүнүн икинчи күнү јох олду...

Һүсејнин һәм шәхси, һәм сијаси һәҗатында тамамилә јени бир дөвр башланды.

Инди о, артыг тамамилә јетишмиш, халг вә партија ичиндә чох бөјүк нүфуз, е'тибар вә јени ад газанмыш бир сијаси хадим, рәһбәр партија ишчиси Салам Адил иди.

Шәхси һәҗатында да вәфалы бир өмүр јолдашы, е'тибарлы бир мұбаризә силаһдашы газанмыш, — һәлә һәбс едилмәмишдән габаг сәмини бир мәнәббәтлә севдији Сәминә Адил илә евләнмишди.

Салам Адилн көксүндә дүшмәнә гаршы амансыз — одлу, дост үчүн һассас, гајғылы, саф бир үрәк дөјүнмәкдә иди. Бүтүн варлығыны халгын азадлыг вә сәадәти уғрунда мұбаризәә һәср етмиш Салам Адил јахшы билирди ки, әсил нәчиб бир мәнәббәтлә севдији кәнч гызы әзизләә билмәјәчәк, она раһат, асудә, динч бир һәҗат тә'мин едә билмәјәчәкдир. Буна көрә дә һәлә зинданда икән, онун тәлејини дүшүнәрәк, әсил бөјүк мәнәббәтә јарашан инсани бир гајғы илә она ачыгдан-ачыға јазмышды:

«...Евләнмөдән әввәл бир даһа истајирәм јахшы биләсән ки, бизим јолумуз раһат, тәһлүкәсиз олмаја чагдыр. Орада күлләр әкилмәмишдир. Бүтүн мұбаризләр кими, бизим јолларымыз да тиканлар вә әнкәлләрлә долудур. Бизи мәһрумијәтләр, еһтијач вә әзијјәтләр көзләјир. Ирәлидә бизи вәһшиләшмиш кешикчи көпәкләр күдүр. Онлар јүзләрлә мұбаризләр кими, бизи дә сыхшыдырачаг, тәкрат-тәкрат зинданлар күнчүнә атачаглар. Сәни вә ушагларыны, һеч бир кәлириниз олмадан, тәрк етмәјә мөчбур олачағам...

...Сәнә мә'лум олдуғу кими, мәннм һеч бир шејә күманым кәлмир. Аиләмиз дә сәнә һеч бир көмәк едә билмәјәчәкдир. Онлар да милјонларла башга фәһләләр кими, өз голларындан вә адамлар арасында һөрмәтдән башга һеч бир шејә малик дејилдирләр.

Партија вә халгымызын дикәр гурбанлары кими, мән дә гурбан кетсәм, мөндән сәнә хатирәләрдән башга һеч бир шеј галмаја чагдыр. Билирсән ки, халг күтләләринин мәнәфејини вә азадлығыны горујан коммунист адындан башга һеч бир шејим јохдур. Лакин сәнә бир шеј вәд едә биләрәм: тамамилә әминәм ки, һәҗатымыз сәадәтлә ганадланачагдыр!..»

Беләликлә, Салам Адил өз кәләчәк өмүр јолдашыны гаршыдакы бөјүк тәһлүкәләрдән мәрд-мәрдана хәбәрдар едир, сәадәти динч, раһат, асудә, тох аилә һәҗатында дејил, халг уғрунда мұбаризәдә көрүрдү. Адилн бәјәниб севдији һәҗат јолдашы да

өзүнө лажиг мәрд бир гыз иди. Она лажиг мүбаризә сипаһдашы иди. Онунла бирликдә кечирдији тәһлүкәләрлә, мәһрумијјәтләрлә долу һәјаты гәбул едиб, онунла бирликдә јашады, онунла әл-әлә, чийин-чийинә халгын сәадәти уғрунда өлүм-дирим савашына гошулду.

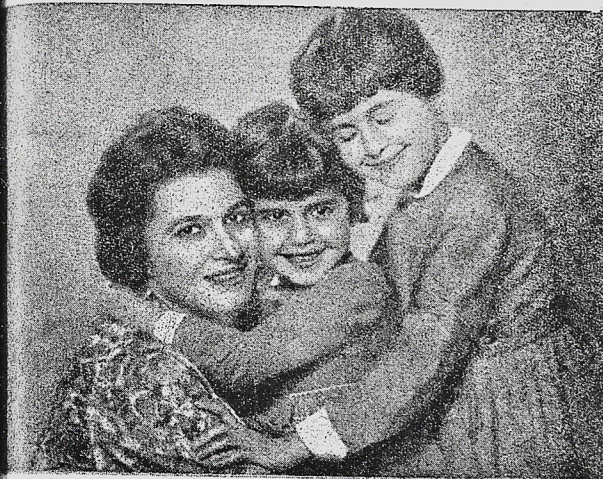
Онларын аилә һәјаты чәтин, чох чәтин кечирди...

Бунун белә олачагыны һәр икиси әввәлчәдән билирди. Буна көрә дә бир-биринә нә заһирдә, нә дахилдә шикајәтләнмирдиләр.

Салам Адил күнләрлә, һәфтәләрлә, ајларла евдә көрүмүрдү. Полис вә хәфијјәләр тәрәфиндән даим изләнән Адил Бағдадан узағларда, Мосул, Кәркүк, Бәсрә фәһләләри арасында чошгун, тәһлүкәли мүбаризә мејданында иди. Һәр ан һәбс, һәтта өлүм, Дамокл гылынчы* кими, һәр икисинин башы үзәриндә асылмышды. Бунунла белә мөһрибан Сәмнә өз аилә һәјатыны ән хошбәхт бир һәјат кими гиймәтләндириб, сонралар бу барәдә белә дејир:

«...Һәјатымызын бирликдә кечән ијирми илиндән сонра дејә биләрәм ки, о мәнә вәд етдијиндән даһа чох сәадәт бәхш еләди. О мәнә хошбәхт, һәрәрәтли бир аилә очағы, парлаг бир һәјат бәхш етди. Өз мәнәвијјаты илә мәни гәтијјәтли вә никбин олмага руһландырды. Чәтинликләр, еһтијач вә әзијјәтләрлә долу он ил кечмәсинә бахмајараг, һеч бир гәм, кәдәр бизим сәадәтимизин одуну сөндүрә билмәди. О, һәмишә мөһрибан бир ата, хошхасијјәт бир әр, вәфалы дост вә ағыр саатларда доғру јол кәстәрән бир јолдаш иди. Ушағларым үчүн ән хејирхаһ, ән мөһрибан ата олду. Ишинин чохлуғуна бахмајараг, ушағларыны дәрин мәнәб-бәтлә сеوير, онлара бол-бол мөһрибанлыг кәстәрир, әјләндиричи

* Д а м о к л г ы л ы н ч ы — гәдим јунан әфсанәсиндә Сиракүз һөкмдары Дионисин нәдими Дамоклун башы үстүндә гонағлыг заманы ат гујуғу түкүндән асылмыш гылынчы, — мачази мәнәда — даими тәһлүкә.

Солдан Сәмнә Адил (Салам Адилнн һәјат јолдашы),
Шәза (кичик гызы), Иман (бөјүк гызы).

зарафатлар етмәјә имкан тапырды. Онларын хырдача үрәкләриндә ширин хатирәләр гојуб кетди. Өзүнү гәһрәманлыгга гурбан вермәклә, онлара шөһрәт мирас гојуб кетди ки, онлар халг арасында башларыны уча тутуб кәзә билсинләр, гүрур вә ифтихарла дејә билсинләр ки: «Биз, Салам Адилнн ушағларыјыг!»

ИЛК ДӨҮШ, ИЛК ГЭЛЭБӨ

*«Һөкүмәт төкдүҮ бу саф, тәмиз
фәһлә ганында өзү боғулачагдыр!»*

Салам Адил

Партија Салам Адил мұбаризәнин ән чәтин чәбһәсинә, өлкәнин сәнајә вә фәһлә мәркәзләриндән бири олан Бәсрә рајонунун ән бөјүк партија тәшкилатына рәһбәр тәјин етди.

Бурада Салам Адил өзүнү бачарыглы, дәрин дүшүнчәли, күтләләрин гәлбинә јол тапан бир сijasи хадим, мисилсиз тәшкилатчылыг истәдадына малик партија ишчиси кими көстәрди.

Бәсрә лиманында чалышан фәһләләр илә «Бәсрә Петролиум компани» адланан нефт ширкәти фәһләләринин партија вә һәмкарлар тәшкилатлары арасында мөһкәм әлағә вә сарсылмаз бирлик јаратмаға мвәфәфәг олды.

Бурада о, партијанын органы кизлини «Соут-ул-кадәһ» гәзәтини чыхармаға башлады. О, бүтүн васитәләрлә фәһләләри өз һағлары вә сijasи һуғуғлары уғрунда мұбаризәјә руһландырди. 1953-чү илдә Салам Адил «Бәсрә Петролиум компани» фәһләләринин тәтил һәрәкатына билаवासитә рәһбәрлик етди. Фәһләләр, башда әмәк һағгынын артырылмасы вә һәмкарлар иттифагы тәшкил етмәк вә с. ибарәт олан он доғгуз маддәли тәләбнамә тәғдим етдиләр. Бу тәләбләри саһибкарлара вә онларын һавадары олан һөкүмәтә гәбул етдирмәк үчүн, фәһләләр тәтилә башлајыб, бөјүк нүмајиш тәшкил етдиләр. Һөкүмәт нүмајишчиләри силәһли полис вә әскәрләрлә горхутмағ истәди, нәтичәдә силәһли вә ганлы тоғгушмалар башланды.

Бу тоғгушманын иштиракчыларындан бири бу барәдә сонралар белә јазыр:

«Бәсрә фәһлә нүмајишнин күлләбаран едилмәси јадымдадыр. Салам Адил фәһләләрин ичиндә иди. Күлләләр атылыб јанындакы јолдашлары јерә јыхыланда, Салам Адил чәлладлара сары учадан чығырды:

— Бу төкүлән саф фәһлә ганы һөкүмәтин мазары олачагдыр!». Һәмнин фәһлә үсјаны атәш вә ган ичиндә боғулдуса да, анчағ компанија фәһләләрин он доғгуз маддәлик тәләбнамәсинин он беш маддәсини гәбул етмәјә мачбур олды. О чүмләдән һөкүмәт вә саһибкарлар һәмкарлар иттифагы тәшкилинә дә ичазә вердиләр.

Бу гәләбә Салам Адилни башчылыгы илә Ирағ Коммунист Партијасынын рәһбәрлији алтында фәһләләрин бөјүк сijasи бир гәләбәси иди. Бу дөврдәки чоғ сәмәрәли сijasи фәалијјәтинә, бөјүк тәшкилатчылыг габилитәтинә, мүстәмләкәчилијә вә истисмарчылыға гаршы јорулмаз, фәдакар мұбаризәсинә көрә, Салам Адил Ирағ Коммунист Партијасы Мәркәзи Комитәсинин үзвүјүнә намизәд сечилди, 1954-чү илдә Ирағын ән бөјүк партија тәшкилатларындан бири олан Орта Фәрат партија тәшкилатына рәһбәр көндәрилди.

Бурадакы фәалијјәтиндә Салам Адилни ән бөјүк хидмәтләриндән бири, зәһмәткеш кәндиләр илә фәһләләр арасында мөһкәм бирлик јаратмағдан ибарәт олмушдур. Һәмнин бу фәһләкәндли бирлији сәјәсиндә Ирағ Коммунист Партијасынын зәһмәткеш кәндли күтләләри арасында нүфуз вә етибары артыб, онун сijasи фәалијјәт вә мұбаризә саһәси хәјли кенишләнди.

1954-чү илдә Салам Адил ИКП МК үзвүјүнә сечилиб, Лондонда Британија өлкәләр бирлији коммунист партијаларынын гурултајына Ирағ Коммунист Партијасындан нүмајәндә көндәрилди. Бу гурултајда дәрин мәзmunлу чыхышы вә бејнәлхалғ коммунист һәрәкатынын көркәмли нүмајәндәләри илә шәхси көрүшләри нәтичәсиндә онларын да һөрмәт вә рәғбәтини гәзанды.

Бу дөврдә ИКП МК рәһбәрләринин е'дамындан, коммунист-лар арасында күтләви һәбсләр апарылмасындан сонра, партија хејли эифләмиш, онун сыралары сејрәлмиш вә фраксијачылыг мүбаризәси башламышды. Мүстәмләкәчилик вә мүртәче режимә гаршы әлбир мүбаризә апармаг мәгсәди илә Ираг Коммунист Партијасынын әввәлләр гәбул етдији «Ваһид милли чәһнә вә милли демократик һөкүмәт» шүарыны бә'зи солчу хадимләр «Фәһлә-кәндли чәһәси вә пролетар ингилабы»-шүары илә әвәз етмишдиләр. Онлар милли буржуазија вә зијальлара гаршы һүчум компанијасына башламышдылар.

Бу јерсиз һәрәкәт нәтичәсиндә Ираг Коммунист Партијасынын башга јерли партијалар вә өлкәнни мүтәрәгги гүввәләри илә әмәкдашлығы позулмушду. Бу исә, үмуми дүшмәнә гаршы мүбаризә ишинә мане олур вә зәрәр верирди.

Белә бир вәзијәти арадан галдырмаг, өлкәнни бүтүн мүтәрәгги гүввәләринин мүбаризәсинә истигамәт вермәк ишиндә ИКП тә'сир вә нүфузуну артырмаг мәгсәди илә Салам Адил вә ИКП МК-нын бир нечә башга үзвүнүн тәләби илә 1955-чи ил ијун ајында Мәркәзи Комитәнин ичласы чағырылды вә һәмни ичласда Салам Адил Ираг Коммунист Партијасы Мәркәзи Комитәсинин биринчи катиби сечилди. Бундан башга әввәлчә бу-рахылмыш сәһвләри дүзәлтмәк вә үмуми дүшмәнә гаршы мүбаризәдә ваһид чәһәнни јенидән гүввәтләндирмәк мәгсәди илә МК бир мүрачигәтнамә гәбул етди. һәмни мүрачигәтнамәдә тәчавүз-кар Бағдад пакты вә империализм әлејһинә мүбаризәдә бүтүн әрәб өлкәләринин мүтәрәгги гүввәләри илә әмәкдашлыг етмәк тәләб олунурду.

Ирагда бу дөврдәки үмуми вәзијәти вә Ираг Коммунист Партијасынын фәалијәтини Салам Адил Москвада Сов.ИКП XXII гурултајындакы чыхышында белә тәсвир едир:

«Тарихи XX гурултај јалныз Совет Иттифагы халглары гаршысында дејил, бүтүн бејнәлхалг фәһлә вә милли-азадлыг

һәрәкәты гаршысында да кениш перспективләр ачымышдыр. Бизим партијамызә кәлдикдә, һәмни гурултајын гәрарлары вә чыхардығы нәтичәләр бизим партијамызын һәјәт вә фәалијәтинә фәјдалы тә'сир көстәрди вә нәтичә е'тибары илә, Ирагда бизим партијамызын нәзәрә чарпаи дәрәчәдә рол ојнадығы милли-азадлыг һәрәкәтынын јени јүксәлишинә көмәк етди. Сов.ИКП XX гурултајы бизә өлкәмизин коммунист һәрәкәтындакы тәфригәчи оппортунист тәшкилатларыны ләғв етмәкдә јардым көстәрди вә бизи еһкамчылыга, сектантлыга вә бюрократизмә гаршы даһа гәти мүбаризә апармаг үчүн руһландырды. О заман олан ағыр шәрәитә бахмајараг, партијаја вә милли һәрәкәтә гаршы шиддәтли террора бахмајараг, бизим партијамызын МК-сы, партијанын бүтүн сијасәтини Сов.ИКП-нин тарихи XX гурултајынын јекунлары нөгтеји-нәзәриндән көздән кечирмәк үчүн 1956-чы илдә 2-чи үмумпартија конфрансыны чағыра билди.

1956-чы илдә артыг Бағдад пактына вә Нури Сәидин гәддар режиминә гаршы күтләви халг нүмајишләри башланды. Ваһид милли чәһәннин баш комитәси милли тәләбләр ирәли сүрән бир бәјаннамә нәшр етди. Бу бәјаннамәдә Нури Сәид һөкүмәтинин исте'фасы, Ирагын Бағдад пактындан чыхмасы, һәр чүр империализм мүдахиләсинә јол верилмәмәси вә демократик конститусија азадлыглары тәләб олунурду. Бу заман Ираг Коммунист Партијасынын нүфузу күтләләр арасында мисилсиз дәрәчәдә артмышды. Орду ичәрисиндә партија тәшкилатлары фәаллашмышды.

Ираг Коммунист Партијасы гәти мүбаризә күнләринин јахынлашдығыны билдијиндән, она әмәли сурәтдә һазырланмаға, вахты кәләндә, зәһмәткеш күтләләринин күч вә гүдрәтиндән дүзкүн истифада етмәјә тәдбирләр көрүрдү. Бу исә, өлкәдә һәрч-мәрчлијә јол вермәмәк, ингилаба дүзкүн рәһбәрлик үчүн чох вачиб иди.

масында эн фəал иштирак етмишди. Партија күтлөлэрэ башчылыг едиб, өлкөнүн төчавүзкар Багдад пактындан чыхмасы тəлəбини тəкидлэ ирəли сүрүрдү. Нəһажэт, 1959-чу илин март аяында баш назир Əбдүлкəрим Гасым Ирагын хəмин пактдан чыхдыгыны рəсмэн е'лан етди.

Өлкədə женə чошгун нүмажишлэр, митинглэр кечирилди...

Лакин коммунистларын күтлөлэр арасында бөжүк нүфузуздан, үмумијјэтлэ халг хэрəkатынын күчлөнмөсіндөн горхуја дүшэн мүртəчелэр вə онларын тəсирин алтында һөкүмэт даирəлэри коммунистлэрэ гаршы сарт тəдбирлэр көрмөјө башладылар.

Рəсмэн сијаси партијаларын фəалијјəтинə ичазə верилдији һалда, коммунист партијасынын легал фəалијјэтэ башламасы үчүн верилэн эризэлэр рəдд едилди. Коммунистлэр əлејјинə үдурма бейтанлар шиддэтлэнди. «Мосул иши» ады илэ гондарма бир бəһанə дүзəлдиб, коммунист партијасына һүчүмү шиддэтлэндирдилэр. Женə дə һəбслэр, шиддэтли чезалар башланды. Партијанын органы «Иттиһад эш-Шəаб» гəзети бағланды. һəмкарлар иттифағлары, фəал кəнчлэр, мүтəрэгги журналистлэр, сүлһ тэрəфдарлары арасында күтлөви һəбслэр апарылды. Ијул ингилабынын наилијјэтлэри чидди тəһлүккөјө дүшдү.

Белə бир шəраитдэ Ираг Коммунист Партијасы женə, көһнə крал режими вахтында олдуғу кими, кизлини фəалијјэтэ кечмэли олду. Бағланан гəзет əвэзинə кизли бəјаннамэлэр бурахмаға башлады. Бу бəјаннамэлəрин чохуну Салам Адил өзү жазырды. Онун тəшəббүсү илэ партијанын кизли органы «Тəриг эш-Шəаб» («Халг јолу») гəзети нəшр олунмаға башланды.

Ирагын бу дөврдəки вэзијјəтинин Салам Адил Сов.ИҚП XXII гурултайындакы чыхышында белə характеризэ едир:

«Һеч бир сəбəб олмадан, өлкədə һэлэ дə һэрби вэзијјэт давам едир. Һэр чүр партија фəалијјəтин тəғиб олунур вə һэр шейдэн əввэл коммунист партијасынын легал фəалијјəти гадаған едилмишир. Вахташыры кениш һəбс. кампанијалары кечирилик.

Һəбсханаларда даими олараг бир нечə мин дустиг сахланылыр. һазырда һəбсханаларда эллиден артыг мүбариз эзаб чəкир ки, бунлар да империалист суй-гəсди заманы мүртəчə гүввэлэрэ гаршы мүбаризэдэ гəһрəманлыг көстəрдиклэри үчүн, һэрби трибунал тэрəфиндэн өлүмə мəһкүм едилмишлэр. Күнүн күнортачағы ики јүз саксан алты гəһрəман мүбариз коммунист вə демократ өлдүрүлмүшдүр»...

Ганлы крал вə Нури Сəид дөврүнү хатырладан белə бир шəраитдэ Ираг Коммунист Партијасы гəһрəманча фəалијјэт вə мүбаризэсини давам етирмөкдэ иди.

Салам Адил Сов.ИҚП XXII гурултайында иштирак етдикдэн сөнра бирбаша вəтəнə, дəһшəтли террор шəраитиндэ ишлəмөјə, даһа доғрусу, дөјүшэ — чəбһөјө јола дүшдү. Ону јола салан јолдашлары еһтијатлы олмағы, өзүнү горумағы мəслəһəт көрəндэ, Салам Адил белə чаваб верди:

— Билирэм ки, мəним һəјатым партијаја лазымдыр. Ону, ишимə манə олмајачаг дэрəчэдэ горумаға чалышырам. Анчаг мən дөјүшэ кедэн бир əскэр кимижəm. Саламат галмағым барəсиндэ сизэ сөз верə билмэрəm. Амма сизин əмин едэ билэрэм ки, партијамын хејри вə халгымын сəадəти үчүн əлимдэн келəни эсиркэмөјөчөјөм!..

Салам Адилдин өз мəслəкдашлары, силајдашлары илэ видəлашанда сөјлэдији бу сэдə-сəминни сөзлэр онун үчүн əскəri анд кими мүгəддэс иди. О, һəмин анда соң нафəсинə гэдэр садиг галмаға, ағыр мүбаризэ шəраитиндэ мүмкүн гэдэр еһтијатлы олмаға, өзүнү, хүсүсən јолдашларыны горумаға чалышырды.

Салам Адил халгыны вə өлкəсинин јанғындан хилас етмөк үчүн, Ирага, өзүнү од ичинə атан бир адам кими гајытды. Өзү дедији кими, о, дөјүшэ кедэн бир əскэр иди.

Сонраки һадисәләр көстәрди ки, бу сөzlәр мәҗаз иҗил, һәгиги мәнәдә сөйләнмишди.

Үфүгләри Һара булудлар бүрүмүш, Бағдадын сүбһ шәфәгләри сис-думан ичиндә боғулан бир сәһәр чағы Бағдад радиосу Һара бир хәбәр Һаҗды (8 феврал, 1963-чү илдә).

Ирагда мүртәчә гүввәләр һакимијәти әл әлмишды! Бундан бир нечә күн сонра исә — баш назир Әбдүлкәрим Гасым өлдүрүлмүшдү...

Башда коммунистләр олмагла, фәһләләр, бүтүн зәһмәткешләр, тәләбәләр республиканы хилас етмәк үчүн нүмајишә чыхдылар. Мүртәчеләрә мугавимәт көстәрмәк истәдиләр. Амма әл-дириндә ағач парчалары вә күчә дашларындан башга силаһлары олмадығындан, онлар танкларын, топларын гаршысында давам кәтирә билмәдиләр.

Иртича «милли гвардија» ады илә 14—17 јашлы бејни гызышмыш кәнчләри силаһландырыб күчәләрә, мејданлара бурашмышды. Бунлар коммунистләри овлајыр, азачыг шүбһәли билдикләри һәр адамы коммунист ады илә һәбс едир вә ја мугавимәт көстәрдикләрини бәһанә едәрәк јериндәчә күлләләјирдиләр.

Салам Адилли һәјат вә мүбаризә јолдашы Сәминә Адил Москвада Умумдүнја гадынлар конгресиндәки чыхышында Ирагын бу Һара күнләрини белә тәсвир едир:

«Фашистләрин бүтүн кин вә гәзәбини һамыдан әввәл фәһлә мәһәлләләри һисс етди. Танклар фәһләләрин комаларыны алтларына алыр, ушаглар вә гочалар комаларын харабалары илә бәрәбәр танкларын алтында галыб әзилди.

Чеврилишдән сонра өлкәни кениш өлчүдә чәзә далғалары чулғады. Јүз миндән артыг адам һәбс едилди. Дустаглара зинданларда, һәбс дүшәркәләриндә дәһшәтли ишкәнчәләр едилди. Онлардан чохлаы бу эзаб вә ишкәнчәләрә дөзмәјиб һәлак олурду.

Гадынлары «һүгүг бәрәбәрлији» ишкәнчәләр алтында вә дар ағачларында һәјатә кеңирлирди. Сиз јәгин ешидибсиниз ки, Ирагда үч гадын өлүм чөзәсына мәһкум едилмишди. Бунлар: Ираг гадынлар чәмијјәтинин баш катиби Сәфирә Чәмил һафиз, өмрүнүн он ики илини халгын азадлығы јолунда мүбаризәә һәср етмиш, ики ушаг анасы Зәкијјә Шакар вә тибб институтунун тәләбәси 26 јашлы Лейла әр-Румидир. Онларын һамысына дәһшәтли ишкәнчәләр етмишләр. Онлары үч дәфә чәзә јеринә кәтириб, һәр дәфә һөкүм јеринә јетирмәдән бир аз әввәл едамы ертәси күнә тәхир етмишләр. Зәкијјә Шакарин дшләрини һопарыб чыхармышлар...»

Коммунист овуна чыхан бу фашист гулдур дәстәләриндән бири Салам Адил илә бир нечә јолдашы илә бирликдә кизлини јашадығлары мәнзилдә тапыб, фашистләр тәрәфиндән зиндана чеврилиш «Әр-Рәһаб» сарајына кәтирди.

Халгын мәҗаз иҗил мәнәдә һәмшишә зиндан адландырыды сарај, инди сөзүн һәгиги мәнәсында зиндан олмушду. Азғынлашмыш мүртәчә гүввәләр гоча-чаван, киши-гадын, — ким олурса олсун — һәр бир аз-чоһ көзүачыг, мүтәрәгги фикирли, ајдын дүшүнчәли адамы коммунист ады алтында тутуб бу сараја кәтирир, орта әсрләрин вәһши ишкәнчәләриндән даһа ағыр эзаб вә әзијјәтләр верә-верә сорғу-суала чөкирдиләр. Јакин мүртәчәләрин зүлүм артыдыҗа, ингилабчыларын да мугавимәт вә мүбаризә ирадәси артыр, күчләнирди.

Анчаг гүввәләр бәрәбәр еҗилди. Әлкәнин бүтүн силаһлы гүввәләрини, бүтүн мүасир һәрби техникасыны әлиңә алмыш иртича басгычы гулдурлара хас олан бир чәлдликлә гәти һүчүма кечмишди. Әли силаһлы дәстәләр күчәләри, мејданлары сел кими бүрүјүб басмышды.

Бу дәстәләрин азғынлығы зәлзәлә кими, дашгын — јанғын кими бир фәлакәт һалыны алмышды.

*Инсан ээкасилә, ирадәсилә
Өз жүксәк, әбәди һаггыны билир,
Билир ки, мин эзаб олса өвсилә,
Кеч-тез мукафаты өз әлиндәдир!*

*Будур шучәтә бизи сөвг едән,
Будур гүдрәт верән бәшәријәтә,
Бу гадир иманла дөјүшә кедән
Дөндәрир өлүмү галибијәтә!..*

Б а ј р о н .

Сарајын сәрдаба кими дар, гаранлыг, дизә гәдәр буз кими сојуг, үфунәтли су илә долу зирзәминдә, әл-голуна галын зәнчирләр вурулмуш гәһрәманы бир мүддәт ач-сусуз сахладыгдан сонра һакимин һүзуруна апардылар.

Һаким, дәјирми сифәтиндә чатылмыш галын, гара гашлары алтындан илан көзләри кими, һеч ғырпылмадан, сојуг бир парылты илә парылдајан көзләрини онун арыг, солгун үзүнә, амма сарсылмаз ирадәси илә од сачан кезләринә зилләјиб, бир мүддәт бахдыгдан сонра гарға гарылтысына бәнзәр бир сәслә сөзә башлады:

— Будур, инди сән дә, силаһдашларын да бизим әлиминдә әсирсиниз. Гарарымыз гәтидир: һамынызын башыны батырачағы!.. Бу өлкәнин торпагларында бүтүн коммунистләри сон һәфәринә гәдәр мәһв едәчәјик!..

Даһа инад етмәк әбәсдир. Јахшысы будур ки, һәр шејдән үмидини кәсиб тәслим оласан. Сән коммунист партијасынын биринчи катиби идин. Кәл партијанын бүтүн сирләрини ач, сөјлә. Өз чаныны хилас елә!..

Салам Адилин үзүндә тутгун најыз сәмасында бир анда парлајыб сөнән шимшәк шәләси кими истәһзалы бир тәбәссүм көрүндү. О, гәзәбини бүрузә вермәјиб, сакит, амма гәти бир ифадә илә деди:

— Бәли, мән Ираг Коммунист Партијасынын биринчи катиби индим... Инди дә биринчи катибијәм. Сизин ганлы пәнчәнизлә икән, женә биринчи катиб олараг галырам!..

Анчаг сәнә јазығым кәлир. Чүнки бојнуна чох чәтин бир иш көтүрүбсән: коммунистләри мәһв етмәк мүмкүн олан иш дејил!..

О ки, галды сәнин һәдәләринә, мәним бирчә чавабым вар. Бу чаваб партијамызын баниси вә рәһбәри өлмәз Фәһд јолдашымызын дар ағачы алтында сөјләдији һәмнин һикмәтли сөзләрдир:

«Коммунизм өлүмдән күчлү, дар ағачларындан уцадыр!»

Бу мәрд чавабдан сонра, Ираг халгынын бу гәһрәман оғлуна о дәһшәтли өлүм сарајынын мәзардан даһа горхунч сәрдабасында он беш күн он алты кечә арды-арасы кәсилмәдән эзаб вердиләр, ишкәнчә етдиләр.

Сонра исә...

Сонрасыны өлмәз гәһрәманын мүбаризә силаһдашы Сәминә Адил һәјечанла белә нәгл едир:

«...Әрими е'дам етдиләр... Е'дамдан әввәл чәлладлар онун көзләрини чыхардылар... О көзләр ки, мәним кәнчлијим онлара бағланмышды, о көзләр ки, вәтәнин сәадәтнини көрмәк һәсрәтиндә иди...»

Атасы һәбс едилән күн ики јашлы балача оғлум иткин дүшдү...»

Москвада бејнәлхалг гадынлар конгресиндә Сәминә Адилин бу сөзләриндән сонра, Испанија халгынын гәһрәман ғызы го-чаман мүбариз коммунист Долорес Ибаррури голларыны Сәминәјә узадыб сәсләнди:

— Мəрд дурун, мəрд!..

Бу анда санки өз өлкэлəриндə фашизм дəшхəтлəринə гəршы бу күн əн гызгын мұбаризə апаран ики халг Ираг вə испаг халглары үз-үзə дурмушду...

Сəминəнин үрək парчалажан сөзлəри вə ики мұбариз халгын тимсалы олан ики ананын гучаглашмасы конгрес иштиракчыларынын үрəклəрини кəјрəлтди, кəзлəрини јашартды.

Бу заман Сəминəнин сөјлəдији бу сөзлэр мұбариз бир чағырыш кими бүтүн дунјаја, бүтүн еллərə јайылды:

— Гој сизин бу кəз јашларыңыз гəдынларын фашизмə гəршы мұбаризэдə хəмрə'јлијини мөһкəмлэдэн бир гүввəтə чеврилсин. Аналар ушаглара хəјат верир, онлар өлүм јажан фашизмə гəршы вар гүввəлəри илə мұбаризə апармалыдырлар!»

Москвада бир күчə вар — диварында бир мəрмэр лəвһə, үзəриндə бир јазы:

САЛАМ АДИЛ КҮЧƏСИ

7 март 1963-чү илдə

Ираг иртичачыларынын элиндə
һəлак олмуш

Ираг Коммунист Партијасы МК биринчи катиби
вəтəнпəрвэр коммунистин хатирəсинə

1963-чү илдə

күчəјə бу ад верилмишидр.

Ачылыш күнү лəвһəнин алтында өлмəз гəһрəманын бөјүк бир шəкли вурулмушду. Шəклин ики јанында ики совет пионери салама дурмушду...

Күллэр... Чичəклэр...

Тəнтəнəли ачылышдан сонра ади бир күн...

Шəклин өнүндə гапгара кəјимли, гара өртүјүнүн алтындан ағармыш сачлары көрүнөн, гонур кəзлəриндə һүзилə инам бир-лəшмиш, учабој, гəрашын кəнч бир гəдын... јанында догуз вə једди јашларында ики гыз...

Гəдын — гəһрəманын вəфалы өмүр јолдашы вə дөјүш силəһдашы С ə м и н ə А д и л, гызлар — севимли балалары И м а н в ə Ш ə з а д ы р...

Ана балаларынын элиндən тутуб күчə узуну ағыр-ағыр адымлајыр.

Бүтүн дунја халгларынын азадлыг вə сəадəти угрунда империализмə, мұстəмлəkəчилərə вə онларын əлаттыларына гəршы мұбаризə апаранларын үмидкаһы Москвада Ираг халгынын өлмəз оғлу Салам Адил күчəsi...

Бу күчəнин бир учу Москва чајына чатыр, чајын саф сулары сонсуз үфүглərə доғру узана-узана ахыб кедир...

Кəлəчəјинин, үмидинин — Иманынын, Шəзасынын — эзиз балаларынын кəјөрчин бојну кими јумшаг билəклəриндэн тутмуш бу мəрд ана, əјилмəз, мəғрур башыны галдырыб, ал шəфəглərə бүрүнмүш үфүгдə шə'лэлəнөн сулары сєјр едир. Она елə кəлир ки, бу сулар харадаса, узагларда Фəрат вə Дəчлə суларына гəрышыр...

Фəрат вə Дəчлə...

Бағдад, Бәсрә, Мосул, Кәркүк...

Доґма јурдун шәһәрләри, кәндләри, нефт мә'дәнләри, хурма,
портағал, лимон бағлары...

Од ичиндә, атәш ичиндә, једдисиндән јетмишинә гәдәр мил-
јонларла фәһләләр, фәллаһлар, зәһмәткеш зијалылар, универси-
тет тәләбәләри, кәнчләр азадлыг, истигғалијјәт, һагг-һүгүг уғрун-
да вурушур...

Бу вуруш, бу саваш бир ан да ара вермир:

Каһ күчәләрдә, мејданларда ганлы тоггушмалар, каһ зирәә-
миләрдә, фабрик-завод сехләриндә кизли пычылтылар, каһ зин-
данларда әлбәјаха савашлар, каһ мәктәбләрдә, күнчдә-бучагда
кизлин ичласлар, тә'тилләр, митингләр шәклиндә давам едир...

Вуруланларын, асыланларын, тутуланларын јеринә онларча
јениләри, јени мүбаризләр кәлир...

Халгын гәһрәман оғлу Салам Адил дә, онун силаһдашлары
да һәммин бу милјонларла бирликдә вурушур, бу мүбаризәјә баш-
чылыг едир, онлара гәһрәманлыг нүмунәси көстәрирләр.

Салам Адилин вә силаһдашларынын мүбариз шүарлары вә
мүгәддәс мазарлары вурушан милјонларын үрәкләриндә, онларын
сарсылмаз гүдрәт вә гүввәтләри милјонларын биләкләриндәдир.

Онлар галиб кәләчәкләр!

Ираг үфүгләриндә ал шәфәгләр доғачагдыр!

